

VOGELS EN GOLFBANEN

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK GOLFBAANBEHEER

INHOUD

3	MEER BIRDIES OP DE NEDERLANDSE GOLFBANEN
4	NEDERLAND VOGELLAND
6	NEDERLAND GOLFLAND
10	COMMITTED TO BIRDS
11	GOLFERS LOVE BIRDIES
12	HET NATUURLIJKE LANDSCHAP ALS BASIS VOOR IDENTITEIT
14	COMMITTED TO BIRDS PILOT
17	DUINLANDSCHAP
18	Kennemer Golf & Country Club
22	Golfbaan De Texelse
26	RIVIERENLANDSCHAP
28	Golfcentrum De Batouwe
32	VEENLANDSCHAP
34	Leeuwarder Golfclub De Groene Ster
38	ZANDLANDSCHAP
40	Oosterhoutse Golf Club
44	HEUVELLANDSCHAP
46	De Zuid Limburgse Golf- en Countryclub Wittem
50	Golfbaan Het Rijk van Nijmegen
54	DE WEG NAAR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER
56	PLANMATIGE AANPAK
59	EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER
70	VOORBEELDEN ACTIVITEITEN EN COMMUNICATIE
78	DE OPBOUW VAN EEN GOLFBAAN
79	LITERATUUR EN LINKS
80	COLOFON

JOOST LUITEN
AMBASSADEUR VAN HET PROJECT
COMMITTED TO BIRDS

**‘NET ALS VEEL
ANDERE SPELERS
HEB IK OOK OOG
GEKREGEN VOOR
DE ECHTE VOGELS’**

MEER BIRDIES OP DE NEDERLANDSE GOLFBANEN

Een putter is niet alleen een van de meest gebruikte clubs in de golftas, maar ook een prachtig lid van de vinkenfamilie.

Golf en natuur zijn onlosmakelijk verbonden. De vogels hebben hierin een bijzondere plek. Als golfer wil je natuurlijk altijd een sportieve prestatie leveren maar, lopend naar de bal voor je volgende slag, heb je voldoende tijd om na te denken en te genieten van je omgeving. En dan is het heerlijk om de verwarmende zon op je huid te voelen, om de wind door je haren te laten gaan, het ruisen van de bomen te horen en een vlucht gakkende ganzen over je te zien trekken. Dat maakt golf voor veel mensen zo'n aantrekkelijke sport. Ook als je niet zo goed speelt of als scores er tijdens een rondje met goede vrienden niet toe doen, dan zijn er twee vaste variabelen: het weer en de natuur.

Voor een behoorlijk aantal spelers is de natuur zelfs een belangrijke motivatie om de baan in te gaan, zo blijkt uit onderzoek onder golfers. Wat golf uniek maakt is dat er geen standaardbaan is. Een tennisbaan in Amstelveen verschilt niet van een tennisbaan in Londen. Voetbal- en hockeyvelden hebben standaardmaten. Een golfbaan is allesbehalve standaard: elke baan ter wereld is uniek. Omgeven door bos, duinen of een polder – elke baan heeft z'n eigen natuur. En daar horen vogels bij. Ook die zijn allesbehalve standaard.

OVER DEZE PUBLICATIE

Met het project Committed to Birds in het algemeen, en deze uitgave in het bijzonder, hebben we voor ogen de rol van de golfbaan voor vogels verder te vergroten. Maar dus ook om golfers meer bewust te laten worden van alle mooie vogels op de golfbaan en hen er meer van te laten genieten. We doen dit door te beschrijven wat nu de situatie is op een aantal kenmerkende golfbanen die een typisch Nederlands landschap vertegenwoordigen. We

verkennen de mogelijkheden om een bijdrage te leveren aan een verdere verbetering van het leefgebied van vogels op een manier die golfers en vogels plezier zullen doen. We hopen dat deze uitgave ook interessant is voor mensen die van vogels houden en daardoor wellicht zin krijgen om een birdie te komen slaan. Belangrijke doelen van deze uitgave zijn het vergroten van het inzicht en het aanzetten tot actie. In de uitgave Natuur op golfbanen (NGF en Min LNV, 1996) staan degelijke, uitgebreide beschrijvingen van landschappelijke maatregelen. Het is een nuttig naslagwerk voor baanbeheerders. In aanvulling op die publicatie wordt in deze uitgave gekozen voor de insteek vanuit vogels. Soorten, waaronder vogelsoorten, geven een focus voor het beschermen van ecosystemen door een indicatie te geven van belangrijke gebieden en habitats, maar ook van belangrijke en urgente beschermingsthema's. Vogels en zoogdieren zijn de bekendste taxonomische diergroepen, terwijl amfibieën en vogels het best zijn onderzocht op hun bedreigingsstatus: alle soorten worden beoordeeld voor de IUCN Rode Lijst van Bedreigde Soorten. We hebben dan ook een ongeëvenaarde informatie over welke vogelsoorten het dichtst bij uitsterven staan, de bedreigingen waarmee zij worden geconfronteerd, beschermingsacties die nodig zijn en gebieden die moeten worden beschermd. Deze informatie helpt ons bij het krijgen van focus en gerichte natuurbeschermingsactie. Bovendien zijn vogels gevoelig voor veranderingen in het milieu, populair om naar te kijken en relatief makkelijk te onderzoeken. Indicatoren op basis van vogeldata zijn zeer nuttig voor het bijhouden van de voortgang van natuurbescherming. Vogels vervullen een belangrijke rol, zowel biologisch als sociaal en cultureel en geven ons plezier en inspiratie.

Nederland is een klein (42.000 km²) geïndustrialiseerd land en met ruim 17 miljoen inwoners het meest dichtbevolkte land van Europa. Door de geografische ligging en het afwisselende landschap met droge en natte natuur heeft Nederland vogels toch veel te bieden: er zijn maar liefst ruim 500 vogelsoorten in Nederland waargenomen. Met bijna 800 kilometer kust en bijna de helft van het land onder de zeespiegel is het geen wonder dat we veel vogels van de kust en wetlands hebben. Er verdwijnen soorten, bijvoorbeeld als gevolg van klimaatverandering en verlies van leefgebied. Maar Nederland profiteert ook van assortimentsuitbreidingen met Midden- en Oost-Europese soorten zoals de middelste bonte specht, de witwangstern en de oehoe.

Ons land is bovenal een waterrijk land. Ruim een kwart van ons land kan beschouwd worden als wetland. Wetlands (waterrijke gebieden) zijn unieke ecosystemen waar veel dieren en planten hun leefgebied in vinden. Voor veel

vogelsoorten zijn wetlands letterlijk van levensbelang om te broeden, eten, rusten of te overwinteren. Miljoenen trekvogels zijn zelfs geheel van dit soort waterrijke gebieden afhankelijk. De Nederlandse wetlands vormen een onmisbare schakel in de trekroute van vele steltlopers, ganzen en eenden uit Noord-Europa en Rusland die in Zuid- en West-Europa en Afrika overwinteren. Een niet te onderschatten rol van een klein landje.

Voor doortrekkende en overwinterende soorten is Nederland internationaal gezien een belangrijk gebied. Van een groot aantal watervogels overwintert regelmatig meer dan 10% van de Noordwest-Europese populatie in Nederland. Van een tiental soorten overwintert hier zelfs meer dan 50% en van soorten als de lepelaar, de smient, de kleine rietgans en de brandgans zit soms zelfs meer dan drie kwart van de totale populatie in ons land.

Er broeden ongeveer 180 vogelsoorten in Nederland en het is een belangrijk broedgebied voor veel bijzondere vogels.

NEDERLAND VOGELLAND

Het land is van internationale betekenis voor broedende weidevogels, zoals de grutto. Tegelijkertijd kent Nederland een hoge bevolkingsdichtheid en hebben we te maken met een forse verstedelijking. Dit schept bijzondere uitdagingen ten aanzien van het (Europeesrechtelijk vastgelegde) behoud van deze vogelsoorten en de inrichting en het beheer van hun leefgebieden.

Nederland heeft 99 Belangrijke Vogelgebieden, in jargon IBA's (Important Bird Area's). Het zijn gebieden waar zich jaarlijks een aanzienlijk deel van een populatie van een of

meer vogelsoorten ophoudt. In ons land zijn dat vaak de natte gebieden, zoals de Waddenzee, Oostvaardersplassen en de Biesbosch.

Het vogelrijke Nederland is een geweldig land voor natuurliefhebbers. Er zijn niet alleen veel vogels, maar ook goede faciliteiten en een uitstekende informatievoorziening. Vogels kijken wordt steeds populairder, ook onder jongeren. Voor tips en informatie kunt u terecht op de website van Vogelbescherming Nederland: www.vogelbescherming.nl.

VOGELBESCHERMING NEDERLAND

Vogelbescherming Nederland, opgericht in 1899, zet zich in voor vogels en hun leefgebieden. In Nederland en wereldwijd. Vogelbescherming trekt daarbij op met iedereen die bescherming van vogels en natuur belangrijk vindt. Zo dragen we gezamenlijk bij aan het behoud van vogelrijke natuur en aan een leefbare wereld.

Vogelbescherming hecht aan een groot maatschappelijk draagvlak. Daarvoor staan meer dan 150.000 leden garant. Maar ook ruim 350 vaste vrijwilligers en zo'n 400 lokale of regionale groepen die zich met ons inzetten voor vogels en natuur. Vogelbescherming zoekt de verbinding met sectoren die onze leefomgeving mede bepalen en werkt nauw samen met collega-organisaties, de Nationale Postcode Loterij en andere sponsors en overheden.

Vogelbescherming in vogelvlucht

Vogelgebieden: Vogelbescherming zet zich op meerdere manieren in voor 'belangrijke vogelgebieden' en is voluit betrokken bij de bescherming en planvorming van internationaal 'Belangrijke Vogelgebieden' zoals de Waddenzee, de Westerschelde en het IJsselmeer.

Landelijke gebied: Grutto, patrijs, veldleeuwerik en veel andere vogels van het boerenland staan op de Rode Lijst van bedreigde broedvogels. Vogelbescherming zet zich in voor een landbouw waarin natuur en landschap volwaardig meetellen. Samen met boeren laten we zien dat dit kan!

Stedelijke omgeving: De meeste Nederlanders wonen in dorpen en steden. Deze bebouwde omgeving is lang niet overal groen en vogelvriendelijk. Samen met Stadsvogeladviseurs en Tuinvogelconsulenten zet Vogelbescherming zich in voor een stedelijk leefgebied waar het voor vogels én mensen goed toeven is.

Mensen en vogels: Met een breed palet aan middelen draagt Vogelbescherming haar visie en missie uit en verbindt mensen door de gedeelde passie voor vogels en natuur.

Wet- en regelgeving: Bij de bescherming van vogels en hun leefgebied spelen veel wetten en regels een rol. Vogelbescherming heeft met al die wetten en regels te maken. We denken vaak mee bij het opstellen ervan, en we gebruiken ze als 'gereedschap' in ons werk.

Internationaal: Vogelbescherming werkt als partner van BirdLife International onder meer aan de bescherming van de Oost-Atlantische vogeltrekroute. Samen met BirdLife werken we in meer dan 100 landen aan structurele verbeteringen voor vogels én mensen.

BirdLife International is een wereldwijd samenwerkingsverband van vogel- en natuurbeschermingsorganisaties. Vogelbescherming Nederland is de Nederlandse Partner van BirdLife. De organisatie beheert meer dan 1 miljoen hectare natuurgebied en heeft ruim 10 miljoen leden en aanhangers. Daarmee behoort BirdLife tot de grootste natuurbeschermingsorganisaties ter wereld.

Ons land heeft een rijke traditie rond de golfsport. Het heeft zelfs aan de basis van de ontwikkeling van de sport gestaan met in ons land de populaire voorlopers colf en kolf. In de huidige vorm kennen we het golfspel in Nederland sinds het eind van de 19e eeuw.

Met name in de afgelopen dertig jaar is de golfsport enorm gegroeid. Golf is nu na voetbal en tennis de meest populaire sport in ons land. In 2014 telt Nederland ongeveer 170 volwaardige golfbanen met een totale oppervlakte van ca. 10.000 ha en staan er zo'n 375.000 golfers geregistreerd bij de NGF. Door jong en oud (van 8 tot 88) wordt aan deze unieke sport dagelijks veel plezier beleefd. Golf is in Nederland een sport van formaat. Nederland Golfland!

Te gast in het natuurlijke landschap

De relatie die de golfsport met het natuurlijke landschap heeft, is onlosmakelijk. In het oerlandschap van golf, de Schotse links, heeft golf haar huidige vorm gevonden. Deze schrale, onvruchtbare stroken land tussen de zee en de

Ook met golf als topsport gaat het goed. Op de grote toernooien, zoals het KLM Open, geniet het publiek van de jaarlijks terugkerende sportieve strijd van de internationale tourprofessionals. En als 'onze' Joost Luiten dan een paar birdies achter elkaar maakt, ontstaat er een ware oranje koorts. Het KLM Open is niet alleen een van de oudste, maar tevens een van de best bezochte toernooien van de European Tour.

vruchtbare gebieden meer landinwaarts bleken door de eeuwen slechts voor een aantal toepassingen geschikt: het houden van schapen, het fokken van konijnen, boogschieten en ... golf.

De tijd en de elementen vormden dit landschap tot het ideale terrein voor golf. Menselijk ingrijpen was slechts zeer beperkt nodig. De arme grond bood uitstekende groeiomstandigheden voor de 'fijne' grassoorten die zo geschikt zijn voor golf en de trage groei maakte het beheer mogelijk in een tijd dat er nog geen maaimachines waren. De aanhoudende zeewind had het landschap voorzien van natuurlijke ondulaties die de golfer de nodige uitdaging in het spel bieden. De schapen zorgden op hun beurt voor de natuurlijke hindernissen in de vorm van 'bunkers' ('burrows': door schapen platgetrapte plekken waar ze schuilden tegen de straffe zeewind). En de sporadische 'wee burn' (natuurlijke beek) deed in dit terrein dienst als waterhindernis. De golfbanen waren er in dit landschap van nature al. Ze moesten alleen 'gevonden' worden.

Het natuurlijke landschap als inspiratie

Het bovenstaande illustreert het principe van een golfbaan: de benutting van het natuurlijke landschap voor de golfsport in de vorm zoals het zich aandient. De golfsport biedt die mogelijkheid. Er gelden weinig regels met betrekking tot de inrichting van het speelterrein. Als officiële sporttechnische eisen gelden feitelijk slechts harde lengtecriteria, de rest van de inrichting van het terrein kent alleen zachtere richtlijnen.

Zo'n belangrijke richtlijn is bijvoorbeeld: faire speelcondities. Het spel is immers moeilijk genoeg en de baan moet de golfer wel een eerlijke kans bieden. Dit zie je terug in de belangrijke grondregel "Play the ball as it lies, play the course as you find it and if you can't do either, do what's fair".

Golf kent daarmee een 'vrije vorm' en wijkt daarmee wezenlijk af van de meeste andere balsporten die letterlijk binnen vastomlijnde kaders gespeeld worden. Golf laat daarom inpassing door de architect binnen de landschappelijke kaders uitstekend toe. Golf is in dat opzicht vergelijkbaar met een sport als bijvoorbeeld bergbeklimmen waarin de klimmer een 'sportieve' relatie aangaat met de berg. De golfer gaat deze sportieve relatie aan met het landschap.

Een 'burrow' is een door schapen platgetrapte plek waar ze schuilen tegen de straffe zeewind.

Aan het basisprincipe, het natuurlijke landschap als inspiratie, is door de jaren heen weinig veranderd. Er is echter wel een belangrijk verschil... de landschappen, waarin golf in ons land een plek gekregen heeft, verschillen wezenlijk van de – van nature – geschikte oervorm.

Dutch Design

Droge gronden met natuurlijke ondulaties, voedselarme bodem en lage begroeiing zijn in ons land schaars. De eerste golfbanen hebben nog gebruik kunnen maken van dit soort fraaie gebieden. Denk hierbij aan de drogere zandgronden als de duinen (o.a. de Koninklijke Haagsche Golf & Country Club), op de Utrechtse Heuvelrug (de Utrechtse Golfclub de Pan) en op de stuwwal bij Arnhem (de Rosendalsche Golfclub). Maar de gestage opmars van de golfsport eiste ook op andere locaties golfbanen.

Te gast in het cultuurlandschap

Ook in de door de mens gevormde cultuurlandschappen als de veenpolders en droogmakerijen zijn golfbanen ontwikkeld. Voormalig agrarische gronden werden omgevormd tot parkachtige golfomgevingen en zelfs op vuil- en puinstortplaatsen zijn golfbanen aangelegd. Golf heeft daarmee in ons land een volwaardige plek gekregen, maar is, als landschapsinrichting, gaandeweg wel steeds verder af komen te staan van de oervorm. De invloed van de mens op de inrichting van het gebied tot golflandschap, werd daarbij – noodzakelijkerwijs – groter. De inspiratiebron, het natuurlijke landschap, is daarbij

altijd gebleven. Golfbaanarchitecten hanteren nog altijd dit principe, maar dan wel op een verantwoorde wijze ingepast in het cultuurlandschap. Een goed golfbaanontwerp kenmerkt zich door een afwisselende opzet van de holes en een harmonische inpassing in de omgeving. De golfbaan gaat bij een goed ontwerp naadloos over in de naastliggende gebieden en zijn niet los van elkaar voor te stellen.

Deze 'best practise' onder de architecten heeft in ons land geleid tot een aantrekkelijke diversiteit aan golfbanen die net zo afwisselend is als het natuurlijke landschap zelf. Ieder landschapstype - en daarmee golfbaantype - kent potentieel natuurlijke flora en fauna (karakteristieke eigen planten- en diersoorten).

Speelkwaliteit versus natuurlijke ontwikkeling

Maar de golfsport eist ook 'faire' speelcondities. Zo stelt de sport bijvoorbeeld hoge eisen aan de 'smoothness' van de greens die een eerlijke balrol mogelijk moet maken. Ook de inrichting van het landschap mag niet leiden tot 'unfaire' spelsituaties. Dit betekent overigens niet dat een slecht geslagen bal niet afgestraft mag worden, maar de golfbaan moet de golfers wel een eerlijke kans én herkansing bieden. Een volledig dichtgegroeide waterpartij in de speellijn is niet aantrekkelijk om overheen te slaan, omdat de landing van de bal niet goed kan worden gevolgd. Vet, ruig gras nabij de fairway kan ook problemen opleveren, omdat de bal onmogelijk nog teruggevonden kan worden en als die gevonden is nauwelijks kan worden gespeeld. Een belangrijke uitdaging voor de beheerder is dan ook om zorgvuldig afwegingen te maken in het spanningsveld tussen de sporttechnische eisen en optimale natuurlijke ontwikkeling van het landschap. Er zijn tal van kansen om het golflandschap zo te ontwikkelen en beheren dat dit zowel voor de spelers als voor de natuur, in het bijzonder vogels, functioneel en aantrekkelijk is. Met deze publicatie hopen wij in dat kader met inspirerende inzichten bij te dragen.

Duurzaam!Golf

Golfbaanbeheerders zijn dus in de kern landschapsbeheerders. Duurzaam beheer van golfbanen zit in het DNA van golf. Met het speerpunt Duurzaam! Golf ontwikkelt de NGF

De duurzame golfbaan

'Optimale speelkwaliteit in goede harmonie met de natuurlijke omgeving en in combinatie met gezond economisch en maatschappelijk verantwoord beheer'

kennis en toepassingen om beheerders daarin te ondersteunen.

Het besef dat de beheer kwaliteit van golfbanen geborgd dient te zijn, heeft geleid tot het internationaal duurzaamheidskeurmerk voor de golfsector GEO-certified (aangesloten bij ISEAL Alliance). Met het programma Committed to Green begeleidt de NGF beheerders naar deze standaard voor duurzaam beheer. Het succes van deze benadering blijkt onder meer uit het feit dat in november 2014 door de European Golf Association het label GEO-certified tot de Europese standaard is vastgesteld.

De laatste jaren ontstond de behoefte om, naast de beheerders, ook de golfers en het algemene publiek meer bewust te maken van het toenemende belang van duurzaam beheer. Dit heeft in 2013 tot toenadering geleid tussen Vogelbescherming Nederland en de NGF. In september van dat jaar werd het gezamenlijke project Golfers love Birdies gelanceerd.

Aandacht voor vogels op de golfbaan

Het onderwerp vogels op golfbanen is voor de golfsector niet nieuw. De jaarlijkse 'Bird Watching Day' op golfbanen kon al sinds 1999 rekenen op enthousiaste deelname van een groot aantal banen. Een van de eerste wapenfeiten, ontstaan vanuit de samenwerking tussen Vogelbescherming en NGF, was dan ook om een gezamenlijke website te ontwikkelen om deze vogelteldag te ondersteunen: www.birdwatchingday.nl

De samenwerking smaakte naar meer en zo ontstond het idee om op basis van een aantal pilots op golfbanen een

COMMITTED TO GREEN EN GEO

Duurzaamheid op Nederlandse golfbanen is een belangrijk thema. Als duurzaamheid als uitgangspunt wordt genomen, ondersteunt dat de continuïteit van de organisatie. De Nederlandse Golf

Federatie heeft vanaf eind jaren negentig duurzaamheid stevig verankerd in haar beleid. Dit heeft geleid tot het Committed to Green- traject. Dit traject stimuleert beheerders van golfbanen bewust om te gaan met natuur en milieu. Op basis van inventarisatie, analyse, het stellen van doelen en een evaluatie wordt gestreefd naar planmatig beheer van het groen en het milieu op de golfbaan. Het programma stelt geen normen, maar geeft aan op welke gebieden de golfbaan bijzonder moet presteren om uiteindelijk de internationale erkenning te kunnen verwerven. Deze internationale certificering kan na het doorlopen van het programma aangevraagd worden bij de Golf Environment Organization (GEO).

Het GEO-certificaat wordt uitgereikt aan golfbanen die zorgvuldig met bronnen, milieu en natuur omgaan. De golfbanen moeten iedere 3 jaar, bij het verlengen van het certificaat, nieuwe inventarisaties kunnen laten zien. Ook moeten zij zich zichtbaar hebben ingezet voor natuur- en landschapsbehoud. Dit ecolabel wordt mede ondersteund

door vele organisaties, waaronder de Nederlandse Golf Federatie, de European Golfcourse Owner Association, de Federation of European Golf Greenkeepers Association en de European Golf Association. GEO is ISEAL-geaccrediteerd en past daarmee in het rijtje van Fairtrade International en FSC. Golfbanen moeten voldoen aan criteria op de 6 thema's landschap en biotopen, water, energie, milieukwaliteit, product en ketenbeheer en mens en samenleving.

handboek Committed to Birds te publiceren. Het doel: meer vogels op golfbanen. De onderliggende visie:

“Golfers zijn te gast in het landschap waar vogels hun thuis hebben. Vogels gelden als een graadmeter voor de kwaliteit van de leefomgeving. Gaat het goed met de vogels, dan gaat het goed met het groen. Vogels geven golfbanen karakter met hun kleuren en geluiden en dragen zo bij aan de natuurbeleving tijdens een ronde golf. Birdie, eagle, albatross, maar ook de specht, de buizerd, de merel en talloze andere vogelsoorten hebben de golfbaan als leefomgeving. Golf en het natuurlijke landschap zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Natuurwaarden en landschappelijke kwaliteit dragen in belangrijke mate bij aan het unieke karakter van de golfsport en geven het tijdloze aantrekkingskracht. Het beheer van een golfbaan vraagt daarom – naast aandacht voor de speelkwaliteit – om zorg voor de natuur- en landschapswaarden. Daarom is de opdracht aan de golfbranche: duurzaam golf, optimale speelkwaliteit in harmonie met de natuurlijke omgeving. De kwaliteit van golf, de beleving en de biodiversiteit varen daar wel bij.”

De golfbaan als vogelbiotoop

Elke biotoop heeft haar eigen diersoorten. De wijze waarop de mens het landschap inricht en verandert, bepaalt in grote mate welke vogelsoorten in een gebied kunnen voorkomen en welke er verdwijnen. Een golfbaan is een door mensen gecreëerd landschap in een natuurlijke setting. De Nederlandse golfbanen hebben een eigen kenmerkende vogelgemeenschap die bij het landschapstype past. Een unieke combinatie van vogels van open grasland en tuin- en parkvogels. De witte kwikstaart is op golfbanen aanwezig op de hole en vaak ook rondom gebouwen. Het is een van de karakteristieke soorten van dit biotoop. Het open grasland, dat uiteraard eigen is aan elke golfbaan, vormt een goed gebied om voedsel te zoeken voor groepen spreeuwen en is hier en daar zelfs leefgebied voor de scholekster. Boven de fairway jagen zwaluwen. Het zijn graslandsoorten die de golfbaan hebben gekozen tot hun leefgebied.

Bij een golfbaan staat de bespeelbaarheid van de baan natuurlijk voorop. Vanuit het oogpunt van bespeelbaarheid is gras het belangrijkste gewas op een golfbaan. Voor een goed natuurgrasveld is een goed bodemleven van onge-

Onderhoudspraktijk golfbanen

Het ontwerpen en aanleggen van een goede golfbaan is geen sinecure, maar ook het verantwoord beheer van een golfbaan vereist veel kennis, zorg en toewijding. Het beheer op een golfbaan wordt uitgevoerd door een team van greenkeepers aangevoerd door een hoofd-greenkeeper (voor een 18-holes golfbaan ca. 4-8 personen). Met specialistische kennis, materieel en producten wordt het terrein vakkundig beheerd en dagelijks gereedgemaakt voor de spelers.

Een ‘standaard’ golfbaan bestaat oorspronkelijk uit 18 aangesloten holes op een gebied van ca. 60 hectare. Hoe ruimer het gebied, hoe meer ruimte voor natuurlijke ontwikkeling tussen de holes in. Een deel van het terrein (ca. 35%) is bestemd voor de spelonderdelen en bestaat uit kortgrasvegetatie zoals tees, fairways en greens. Deze onderdelen vereisen intensief cultuurtechnisch onderhoud. Het overige terrein (ca. 65%) wordt aanzienlijk minder betreden, of zelfs geheel niet, en kan veel extensiever worden beheerd. Natuurlijke ontwikkeling is op die plekken mogelijk en gewenst. Het geeft de golfbaan een onderscheidend landschappelijk karakter, een identiteit en daarmee een natuurlijke ambiance die het golfspel zo aantrekkelijk kan maken. Voor veel mensen is landschap – en natuurbeleving zelfs de doorslaggevende reden om te gaan golfen (onderzoek Scandinavian Turfgrass & Environment Research Foundation)

COMMITTED TO BIRDS

Het project heeft zich ten doel gesteld:

- Bijdragen aan de verduurzaming van (golfbanen in) Nederland.
- Golfers, baanbeheerders en clubs bewust maken van de mogelijkheden bij te dragen aan de bescherming van natuur in het algemeen en vogels in het bijzonder.
- Golfers, baanbeheerders en clubs trots laten zijn op hun bijzondere landschap en natuur.
- Het aantrekkelijker maken van de golfbaan voor vogels en andere dieren en planten.
- Golfers enthousiasmeren voor vogels (op golfbanen).
- Golfers nog meer laten genieten van de omgeving door het wijzen op de aanwezigheid van vogels.

Committed to Birds

- Is een gezamenlijk project van de NGF en Vogelbescherming Nederland.
- Is gunstig voor vogels en natuur.
- Verhoogt het plezier van de spelers.
- Draagt bij aan een mooiere en meer natuurlijke baan.

Voor wie?

Committed to Birds is voor beheerders die het belang van natuurontwikkeling op hun terrein onderkennen en hun klanten een natuurvriendelijke baan willen bieden. Committed to Birds is voor individuele golfers die tijdens het beoefenen van hun sport plezier beleven aan natuur en vogels.

wervelde dieren essentieel. De graafactiviteit van soorten zoals regenwormen zorgt voor goede bodemstructuur. Kleine soorten, zoals mijten en springstaarten, zorgen ervoor dat nutriënten vrijkomen voor de groei van het gras. Voor enkele typische vogelsoorten op de golfbaan is de fairway een belangrijk voedselgebied. Elke soort vervult zijn eigen ecologische rol. Witte kwikstaarten vangen insecten als langpootmuggen, die laag boven het gras vliegen. De groene specht eet mieren en zanglijsters verdelgen slakken. Merels trekken regenwormen uit de toplaag en scholeksters eten met hun lange snavel bodemdieren die een stukje dieper zitten. Voor het baanbeheer is de spreeuw de belangrijkste soort. Spreeuwen (maar ook groene spechten) voeden zich met emelten en engerlingen. Emelten (larven van de langpootmug) en engerlingen (larven van de meikever) knagen onder de grond aan de graswortels en ondermijnen zodoende de kwaliteit van de baan. Deze bodemdieren dienen vooral als voedsel voor de jonge spreeuwen in het nest. Bijkomend voordeel is dat spreeuwen vroeger in het jaar broeden dan de roek. De spreeuwen zijn in staat om met hun fijne snavel de larve uit de eigen gang te trekken. Roeken (en zwarte kraaien) daarentegen maken met hun sterke snavel een groter gat

en beschadigen daarmee de baan. De spreeuwen ontdoen de baan van engerlingen en emelten voordat roeken dat kunnen doen. Op de Leeuwarder Golfclub De Groene Ster worden spreeuwen voor dit doel gelokt met een ruim aanbod aan nestkasten. Zij vervullen hier al jaren de rol van biologische bestrijders.

Spreeuwen voeden zich met emelten en engerlingen, voordat roeken de baan beschadigen in de jacht op deze larven.

GOLFERS LOVE BIRDIES

Topspeler Joost Luiten houdt van birdies, van eagles en ook heel veel van albatrossen – oftewel een, twee of drie slagen winst. Zo veel zelfs dat hij er drie zeges op de Europese Tour aan overhield.

“Net als veel andere spelers heb ik ook oog gekregen voor de echte vogels”, zegt Luiten, ambassadeur van het project. In dat opzicht verschilt Luiten niet van de andere 375.000 spelers die bij de Nederlandse Golf Federatie zijn aangesloten. “Mijn enthousiasme voor vogels heb ik te danken aan de man die een paar jaar mijn caddie is geweest; de Engelsman Martin Gray. Hij weet er heel veel van en op de een of andere manier was zijn enthousiasme aanstekelijk.” Luiten geeft impliciet aan waar het in golf om gaat: een sportief duel tegen anderen, maar ook tegen jezelf. Waarbij je te maken hebt met de elementen, de natuur.

Ambassadeur

Kort voor zijn fantastische overwinning van Joost Luiten tijdens het KLM Open in 2013 werd hij ambassadeur van het project Golfers love Birdies. Tijdens de persbijeenkomst op de woensdag voor het toernooi, werd de samenwerkingsovereenkomst ondertekend door Joost, Vogelbescherming Nederland en de Nederlandse Golf Federatie.

V.l.n.r. Kees de Pater (hoofd communicatie Vogelbescherming Nederland), Joost Luiten, Marieke van Rhijn (bestuurslid NGF)

HET NATUURLIJKE LANDSCHAP ALS BASIS VOOR IDENTITEIT

Het aantal golfholes is in Nederland in de afgelopen jaren sterk toegenomen. De groei van het aantal golfers is daar bij achter gebleven: het aantal golfers nam dan wel toe, maar het aantal 'rondjes' dat ze gezamenlijk spelen daalde. En dat merken golfbanen iedere dag. Kortom: de strijd om de Nederlandse golfer is in alle hevigheid los gebarsten.

Iets meer dan de helft van de golfers zijn zogenaamde 'vrije golfers'. Voor hen is 'ontspanning in de buitenlucht' de belangrijkste reden om te gaan golfen. Vrije golfers zijn kritisch ten aanzien van prijs en tijdbesteding. Ook hun speelfrequentie is lager. Als er al wordt gegolfd, is het belangrijkste doel het meemaken van een unieke ervaring. Kernwoorden daarbij zijn: gastvrijheid, goede voorzieningen en authenticiteit. De golfer van nu wil het verschil met een andere golfbaan kunnen 'voelen', 'proeven' en 'ruiken'.

Een andere belangrijke trend is dat consumenten steeds

meer waarde aan duurzaamheid hechten. En ze zijn bereid ervoor te betalen. De verwachting is ook dat duurzaamheid op termijn meer invloed gaat hebben op de baankeuze. De NGF sluit met het kwaliteitsbeheerprogramma 'Committed to Green' naadloos op deze trend aan. Golfbanen die aan Committed to Green deelnemen werken dagelijks aan een milieubewuste - en natuurvriendelijke bedrijfsvoering. En dat past perfect in deze tijd. Niet aansluiten staat gelijk aan achterblijven. En dat is, zowel commercieel als maatschappelijk, niet zonder risico's.

De golfmarkt is dus in korte tijd veranderd van een aanbod- naar een vraaggestuurde markt. De golfer van nu voelt zich klant én koning. Hij is goed geïnformeerd en heeft als bewuste consument ruime keuze. Dat is een nieuwe werkelijkheid. Zo'n nieuwe werkelijkheid schreeuwt om een cultuuromslag. Want hoe verleid je die golfer om bij jou te komen golfen?

De baan van de Heelsumse opgezet geïnspireerd door gerenommeerde klassieke heidebanen van een eeuw geleden in Schotland en Engeland is d. Landschap en golfbaan lopen vloeiend in elkaar over met als kenmerk ruige bunkers en droogdalen uit de laatste ijstijd. Golf zoals het oorspronkelijk bedoeld is! Een unieke ervaring van spelen in en door de natuur. De woeste, arme gronden speelden en rol in de geschiedenis tijdens de luchtlandingsoperaties van Market Garden in 1944.

HET NATUURLIJKE LANDSCHAP ALS BASIS VOOR IDENTITEIT

Het antwoord is 'bijzonder' zijn! Golfbanen die niet weten waarom ze bijzonder zijn, hebben het moeilijk of zullen het moeilijk krijgen. Binnen deze nieuwe realiteit is het van groot belang dat iedere baan op zoek gaat naar zijn eigen kernkwaliteiten. Want dan alleen kunnen banen blijvend legitimeren dat ze bestaan.

De NGF en Vogelbescherming Nederland zijn in 2014 met het programma Committed to Birds gestart. Dit programma biedt handvatten voor het verbeteren van vogelbiotopen op de baan. Want: Golfers love Birdies. Vanzelfsprekend 'liften' andere plant- en diersoorten met de vogels mee. En dat is 'natuurlijk' mooi meegenomen.

Maar er is meer. Committed to Birds is ook te zien als een traject waarin wordt gewerkt aan de 'eigenheid' van een golfbaan. Binnen Committed to Birds worden 'landschap' en 'groeiplaats' als uitgangspunt genomen. Deze combi-

natie is voor iedere golfbaan uniek. Werken aan 'vogels' wordt dan een metafoor voor het inhoud geven aan 'eigen identiteit', het benoemen én uitbouwen van de eigen kernkwaliteiten.

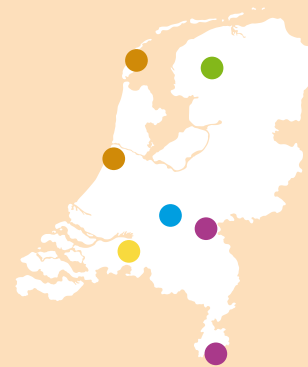
Daarbij is het natuurlijk nog wel belangrijk om de unieke identiteit -via internet, Facebook- en Twitter- met de vrije golfers te delen. Want dan alleen heeft een eigen identiteit ook een positief commercieel effect.

Het Committed to Birds-programma levert een golfbaan dus naast meer vogels ook een eigen identiteit op. En doordat die identiteit op een specifieke locatie wordt bereikt, is die per definitie uniek. Zo uniek dat je die identiteit kunt 'voelen', 'proeven' en 'ruiken'. En dat is exact wat de moderne vrije golfer wil! Doe dus allen mee met Committed to Birds! Uw baan is het waard!

Ronald Buiting

De 27-holes baan van golfclub Zeewolde ligt in Zuidelijk Flevoland: één van de polders van de voormalige Zuiderzee die in 1968 droogviel. De baan ligt tussen de bebouwing van Zeewolde en het Horsterwold; het grootste aaneengesloten loofbos van Nederland en een belangrijke schakel in de provinciale ecologische hoofdstructuur. De baan is in 1984 aangelegd.

Op woensdag 9 april 2014 werd op Golfcentrum De Batouwe het startsein gegeven voor de pilot Committed to Birds. Het doel was om samen met een netwerk van partners adviezen en doelstellingen op te stellen voor vogelvriendelijk baanbeheer voor de zeven deelnemende pilotbanen. Het eindproduct van de pilot is deze publicatie die als leidraad moet dienen voor vogelvriendelijk baanbeheer op alle andere golfbanen.

In deze publicatie kunt u lezen welke mogelijkheden de pilotbanen hebben om aanvullende maatregelen te treffen voor een gezonde vogelstand. De aanbevelingen die in deze publicatie zijn gedaan, hebben alleen waarde wanneer deze op een verantwoorde manier worden uitgevoerd en geborgd.

Inbedding van de maatregelen voor de langere termijn en instandhouding van geschikte biotopen kan alleen door gestructureerd te werk te gaan. Het creëren van geschikte biotopen schept een verplichting voor de lange termijn: gevestigde vogels willen we natuurlijk graag behouden!

Pilotbanen en landschapstypen

Nederland kan op landschappelijk niveau worden onderverdeeld in een aantal regio's. De zeven pilotbanen zijn gelegen in de volgende fysisch-geografische regio's:

● **Duinlandschap**

Kennemer Golf & Country Club
Golfbaan De Texelse

● **Rivierenlandschap**

Golfvereniging De Batouwe

● **Veenlandschap**

Leeuwarder Golfclub De Groene Ster

● **Zandlandschap**

Oosterhoutse Golf Club

● **Heuvellandschap**

De Zuid Limburgse Golf- en Countryclub Wittem
Golfbaan Het Rijk van Nijmegen

Vogels op de CtB-pilotbanen

Tijdens de pilotfase van Committed to Birds werden op zeven golfbanen de broedvogels in kaart gebracht. Dat maakt een aantal meer algemene uitspraken over vogels

op Nederlandse banen mogelijk. Op de pilotbanen broeden gemiddeld 39 soorten broedvogels, met 175 territoria. 15 van deze soorten staan op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels, waaronder 1 met de status bedreigd (de tapuut), 6 kwetsbaar en 8 gevoelig. Op de meeste banen (ten minste 5 van de 7) is een groep van algemene tuin- en parkvogels vastgesteld als broedvogel: houtduif, grote bonte specht, winterkoning, heggenmus, roodborst, merel, zwartkop, tiftjaf, koolmees, pimpelmees, vink en groenling. Het struweel biedt op de meeste golfbanen leefgebied aan de grasmus en de fitis. Waar water aanwezig is nestelen ook watervogels: wilde eend, kuifeend en meerkoet. Watervogels doen het goed in ons land, dankzij een beter beheer van het oppervlaktewater. Op een goed ingerichte én goed beheerde baan zullen de soorten uitbundig voorkomen. 'Keep the common birds common', luidt één van de uitgangspunten van BirdLife International. Golfbanen kunnen daaraan bijdragen.

RODE LIJST

Rode Lijsten laten zien welke soorten zijn verdwenen en welke soorten in een gebied sterk zijn achteruitgegaan of zeldzaam zijn. In 2004 heeft de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit de huidige Rode Lijsten vastgesteld. Op de 'Rode Lijst 2004' voor vogels staan 78 vogelsoorten vermeld. Het betreft alleen Nederlandse broedvogels. Het ministerie van LNV hanteert sinds 1994 vaste uitgangspunten voor het opstellen van Rode Lijsten, gebaseerd op trend en zeldzaamheid.

Gevoelig: soorten die stabiel of toegenomen zijn en zeer zeldzaam zijn en soorten die sterk tot zeer sterk zijn afgenomen en algemeen zijn.

Kwetsbaar: soorten die zijn afgenomen en vrij tot zeer zeldzaam zijn en soorten die sterk tot zeer sterk zijn afgenomen en vrij zeldzaam zijn.

Bedreigd: soorten die sterk zijn afgenomen en zeldzaam tot zeer zeldzaam zijn en soorten die zeer sterk zijn afgenomen en zeldzaam zijn.

COMMITTED TO BIRDS PILOT

Natuurlijk is elke baan uniek. Naast de hierboven beschreven algemene soorten, komen er andere vogels voor. Ambassadeursoorten zijn de vogelsoorten waar een baan trots op kan zijn. Het zijn voor het publiek aansprekende soorten, bijvoorbeeld vanwege opvallende aanwezigheid op de baan met prachtige zang of mooie kleuren. Bovendien zijn ze vaak schaars of zeldzaam in Nederland, soms zelfs bedreigd, maar opvallend aanwezig op de golfbaan. Elke speler (die een beetje oplet) kan ze zien. Per baan kunnen deze ambassadeursoorten dienen als aansprekende vogelsoort in de communicatie met een groter publiek. Daarnaast worden droomsoorten beschreven. Speciale vogels die zich, met het nemen van de juiste beschermingsmaatregelen, kunnen gaan vestigen als broedvogel op de desbetreffende golfbaan. Soms komen ze er al voor maar broeden ze er slechts sporadisch. Droomsoorten zijn vogelsoorten waarmee – en waarvoor – de banen een echt verschil kunnen maken.

Velduil
ERNSTIG BEDREIGD

Zomertortel
KWETSBAAR

Nachtegaal
KWETSBAAR

Tapuit
BEDREIGD

Groene specht
KWETSBAAR

Oeverwaluw
GEVOELIG

Kennemer Golf & Country Club

Ambassadeursoorten: boomleeuwerik, nachtegaal (RL kwetsbaar), roodborsttapuit

Droomsoort: tapuit (RL bedreigd), nachtzwaluw (RL kwetsbaar)

Golfbaan De Texelse

Ambassadeursoorten: scholekster, huiszwaluw (RL gevoelig), bergeend

Droomsoorten: tapuit (RL bedreigd), velduil (RL ernstig bedreigd)

Golfcentrum De Batouwe

Ambassadeursoorten: ijsvogel, oeverzwaluw, steenuil (RL kwetsbaar)

Droomsoort: kerkuil (RL kwetsbaar), zomertortel (RL kwetsbaar)

Leeuwarder Golfclub De Groene Ster

Ambassadeursoorten: ooievaar, ijsvogel, blauwborst

Droomsoorten: ransuil (RL kwetsbaar), snor (RL kwetsbaar)

Oosterhoutse Golf Club

Ambassadeursoorten: groene specht (RL kwetsbaar), gekraagde roodstaart, witte kwikstaart

Droomsoorten: sperwer, bonte vliegenvanger

De Zuid Limburgse Golf- en Countryclub Wittem:

Ambassadeursoorten: groene specht (RL kwetsbaar), koekeek (RL kwetsbaar), geelgors

Droomsoorten: middelste bonte specht (RL gevoelig), taigaboomkruiper (RL gevoelig)

Golfbaan Het Rijk van Nijmegen

Ambassadeursoorten: boomklever, witte kwikstaart, buizerd

Droomsoort: geelgors, bosuil

DUIN

Anders dan op andere golfbanen in Nederland klinkt op de links- en duinbanen de zang van de nachtegaal en de braamsluiper en leeft de kleine karekiet in het oeverriet langs de waterpartijen. Op de green krijgen voedselzoekende witte kwikstaartjes gezelschap van de even opvallende als luidruchtige scholekster en de tapuit. Deze laatste soort is dé karaktervogel van het dynamische Nederlandse duinlandschap. Van de zoetwaterpartijen wordt gebruikgemaakt door de bergeend, die net als de

tapuit broedt in konijnenholen. Grasmus, braamsluiper en fitis zingen in het duinstruweel van duindoorn en braam. De banen kunnen zich profileren met de tapuit die in ons land zwaar onder druk staat. Beheer kan aantoonbaar het verschil betekenen voor deze soort. Vogelbescherming is een beschermingsprogramma gestart. Golfbanen kunnen dit programma omarmen want ingrepen in gebieden met broedende tapuiten zijn het meest kansrijk voor succes.

LANDSCHAP

Om de planten en dieren van duinen en heide te behouden, is herstel van dynamiek in het duinlandschap ongetwijfeld de meest kansrijke strategie. Herstelbeheer moet zich daarom vooral richten op het weer op gang brengen van de dynamiek van wind in gebieden die zijn vastgelegd. Dat moet wel op een landschappelijke schaal worden aangepakt. In de praktijk betekent het vaak het volledig afplaggen van een vergrast landschap, waarbij eventueel struikgewas wordt verwijderd. Dit maakt

landschapsvormende processen in duinen weer mogelijk. ‘Overstuiving’ met vers kalkrijk zand is bovendien een effectieve maatregel tegen verzuring en vermessing; voor planten en dieren zeer wenselijk. Kleinschalige verstuingen kunnen worden gereactiveerd in de duinen achter de zeereep (het beste tapuitenleefgebied). Zeker op plaatsen waar de konijnenstand zich nog niet heeft hersteld en dit niet van nature optreedt, leidt ingrijpen al snel tot een hogere soortenrijkdom.

KENNEMER GOLF & COUNTRY CLUB

82 HA | 27 HOLES

BIOTOPEN Naaldbos | Gemengd bos | Loofbos | Duingrasland | Duinstruweel | Open zand | Poel

DE BAAN IN HET LANDSCHAP

Ongeveer 2 kilometer achter de kust in een gevarieerd duingebied ten oosten van Zandvoort is de Kennemer Golf & Country Club gelegen. Het geaccidenteerde terrein bevat drie series van 9 holes en wordt beschouwd als een van de 100 mooiste banen buiten de Verenigde Staten. Het duingebied is omzoomd met dichte bosschages in een gevarieerde begroeiing. De laatste jaren is in het gebied meer openheid gebracht door het weghalen van bomen en groen. De woekerende Amerikaanse vogelkers is grotendeels verwijderd, maar deze komt zonder intensief beheer weer terug. De beheerder zet schapen en een maaiprogramma in om de oprukkende vogelkers te bestrijden. Aan de oostkant van het gebied loopt het Boogkanaal, waarmee de waterstand in het gebied gereguleerd wordt. Het kanaal ligt niet in openbaar toegankelijk gebied.

NULMETING

De Kennemer Golf & Country Club herbergt alle successiestadia (opeenvolgende stadia van begroeiing) van de duinvegetatie en de daarbij behorende rijkdom aan duinvogels. De zandige kale en open delen zijn het leefgebied van de scholekster en de witte kwikstaart. Tapuiten worden voedsel zoekend gezien, maar niet bekend is of ze er ook broe-

den. Ook de nachtzwaluw is er incidenteel waargenomen. De boomleeuwerik, boompieper en kneu leven op de plekken waar open ruimte en ruigte met struikgewas elkaar afwisselen. De gevarieerde duinstruwelen met braam, vlier, duindoorn en meidoorn zijn op hun beurt het leefgebied van de fitis, grasmus, braamsluiper, heggemus en de opvallende roodborsttapuit. Elke zomer zijn veel zangvogels de klos als ze het koekoeksei dat in hun nest is gelegd niet herkennen en het uit de kluiten gewassen jong alsmear meer voedsel moeten brengen. (Hun eigen jongen worden door het koekoeksjong uit het nest gewerkt.)

Op sommige plaatsen is een rijk binnenduinbos tot ontwikkeling gekomen. De bomen zijn inmiddels groot genoeg voor de grote bonte specht om nestholtes in uit te hakken. Deze holtes worden in de jaren daarna ook gebruikt door de glanskop en de gekraagde roodstaart. Zo faciliteert een specht een hele vogelgemeenschap. Ze leven er samen met andere meer algemene bosvogels als de vink en de gaai. In het eindstadium van de successie bieden in de grootste bomen de oude nesten van de zwarte kraai een nestplaats aan de buizerd.

In de gebouwen van de Kennemer Golf & Country Club nestelen, als enige van de pilotbanen, huismussen.

Om het duinlandschap open te houden wordt op de Kennemer regelmatig een schaapskudde ingezet.

AMBASSADEURSOORTEN

Boomleeuwerik

Nachtegaal

KWETSBAAR

Roodborsttapuit

DROOMSOORTEN

Nachtzwaluw

Tapuit

BEDREIGD

VOGELSOORT

BEHEER

TAPUIT

- Tapuiten nestelen in konijnenholen. Als die er niet zijn kunnen nestkasten worden ingraven in geschikt, voldoende dynamisch, biotoop.
 - Vergroten van dynamiek:
 - Kale grond creëren: zgn. waste areas
 - Vergrassing buiten de green terugdringen.
 - Lage open kruidenvegetatie. De rough bijvoorbeeld deels open houden.
- › Lees meer in de beschermingsbrochure 'Toevlucht voor de tapuit', uitgegeven door Vogelbescherming Nederland.

NACHTZWALUW

- Onbegroeide plekken creëren door gefaseerd plaggen. Afwisselen met eikenhakhout en lage berken.
- Het biotoop kan door successie van de plantengroei na verloop van tijd ongeschikt worden. Begrazing kan een goede manier zijn om de vegetatie open te houden én kan een positief effect hebben op de voedselsituatie. De mest trekt insecten aan.
- Rust is belangrijk op de broedplaatsen. Het instellen van een rustgebied in het broedseizoen op de plekken waar de zang wordt gehoord.

BOOMLEEUWERIK

- Mantel- en zoomvegetatie.
- Aanleg van waste area's kan bestaan uit de voorkeursbiotoop van deze soort: kaalslagen met heide, berk en boerenwormkruid..

NACHTEGAAL

- Behoud van struwelen en afwisselende open plekken.
- In tijd en ruimte gefaseerd hakhoutbeheer van eik en berk. Elke 5 tot 10 jaar een deel van de bomen terugzetten. In ouder wordende bossen verdwijnt de nachtegaal (let op: wel de oudste bomen laten staan voor de holenbroeders).

ROODBORSTTAPUIT

- Behoud de bestaande afwisseling van doornig struikgewas en struik- en dophei, ruigtekruiden, gras en kale grond.

GEO-DOELEN

De Kennemer Golf & Country Club streeft voortdurend naar het verbeteren van de natuur- en milieukwaliteit, waarbij op duurzame wijze wordt omgegaan met energiebronnen. Daarbij probeert men zowel de recreatieve als de ecologische waarde van de golfbaan te verbeteren. De club streeft daarbij naar een zo breed mogelijk draagvlak onder haar leden en belanghebbende externe partijen. Hoogtepunt is ongetwijfeld het opnieuw open maken van eerder

dichtgegroeide delen van het typische duinlandschap. De Kennemer Golf & Country Club streeft naar het vergroten van de aantrekkelijkheid van het terrein met ingrepen die natuurontwikkeling ten goede komen. Vijf jaar geleden waren delen van de baan zwaar overwoekerd door (niet-inheemse) struiken en bomen. De meeste daarvan zijn nu verwijderd, waardoor het typische open duinlandschap weer is hersteld en prachtige vergezichten opnieuw zijn ontstaan.

KENNEMER GOLF & COUNTRY CLUB

BEHEERADVIEZEN

Op het gebied van landschap en biotopen stelt de Kenne-
mer Golf & Country Club zich de volgende doelen:

- Creëren van een groter areaal aan open zand.
- Aanleggen van natte laagtes.

Vergassing en verruiging wordt tegengegaan door:

- Afplaggen van de toplaag en andere vormen van ver-
schralingsbeheer, zoals maaien en afvoeren.
- Natuur op de golfbaan wordt zoveel mogelijk aaneenge-
sloten, zodat ecologische verbindingen ontstaan.
- Tegengaan van ontwikkeling van onwenselijke soorten
zoals Amerikaanse vogelkers en Canadese populier.
- Opstellen van een apart maaiplan voor de rough.
- Blijvend monitoren van de natuur op de baan.

BEHEERADVIEZEN

Vergroten van de oppervlakte open zand

Het stimuleren van dynamisch duinlandschap, waarbin-
nen ruimte is voor plekken met open zand. Open zand is

*De tapuit is een van de droomsoorten voor de Kenne-
mer*

een belangrijk onderdeel van het leefgebied van de tapuit.
Tapuiten gebruiken konijnenholten om in te broeden. Het
afplaggen van vergraste duinvegetatie heeft de voorkeur,
omdat hiermee het oppervlak open zand wordt vergroot en
een te dichte vergassing wordt tegengegaan.

Creëren mantel- en zoomvegetatie en openheid in naaldbos

Een meer geleidelijke en natuurlijke overgang van rough
naar dennenbos door middel van het afwisselen met
eiken(hakhout) en lage berken. Meer ruimte voor de oor-
spronkelijke vegetatie in dennenbos(randen) kan worden
gecreëerd door het selectief kappen van enkele dennenbo-
men. Hierdoor zal meer variatie in de begroeiing ontstaan.
Zowel de boomleeuwrik als de nachtegaal profiteren
van dit beheer, bovendien ontstaat er leefgebied voor een
droomsoort: de zeldzame nachtzwaluw.

Vergroten diversiteit struwelen met meer bloemrijke en besdragende soorten

Struweelvorming, onder andere aan de randen van het
terrein, creëert een voor vogels interessant leefgebied.
met name voor de lijster, roodborsttapuit en nachtegaal.
Bij aanplant van struweel (of het stimuleren van natuur-
lijke verjonging) is het aan te bevelen vooral te sturen op
bloemrijke en besdragende soorten: kardinaalsmuts, vlier,
duinroos en meidoorn. Duindoorn hoeft niet specifiek
gestimuleerd te worden.

Uitbreiden locaties open water met natte duinvallei(en)

Open water en natte duinvalleien zijn voor veel soorten
een belangrijk onderdeel van het leefgebied: wassen,
drinken en voedsel in de vorm van insecten(larven). Dit zal
de baan nog aantrekkelijker maken voor veel verschillende
vogelsoorten.

Behoud en beheer van oude bomen

Bossen met oude en hoge bomen intact houden, zodat
roofvogels en uilen een rustige en veilige plek hebben om
een nest te bouwen.

KENNEMER GOLF & COUNTRY CLUB

POTENTIEKAART

GOLFBAAN DE TEXELSE

60 HA | 18 HOLES

BIOTOPEN Droog grasland (duingrasland) | Vochtig grasland | Open water | Duinstruweel | Open zand

DE BAAN IN HET LANDSCHAP

Golfbaan De Texelse is gelegen aan de rand van de duinreep die de baan en vakantiepark De Krim scheiden van de Noordzee. Het duinlandschap is duidelijk herkenbaar op de golfbaan: wuivend helmgras, open zand op heuvels en de aanwezigheid van laag struweel en prachtige vergezichten. De nieuwe 9 holes zijn aangelegd in voormalig landbouwlandschap, waar het duinkarakter met meer hoogteverschillen weer gestalte heeft gekregen. Het inheemse struikgewas en de pioniervegetatie zullen zich langzaam richting een natuurlijke rough ontwikkelen.

GEO-AMBITIES EN -DOELEN

De Texelse biedt een natuurlijke golfbaan aan en wil een gastvrije golffaciliteit zijn die op een verantwoorde manier wordt beheerd en onderhouden. De Texelse hecht waarde aan de landschappelijke inpassing van de baan en ecologie van het terrein. Voor het clubhuis en accommodaties wordt ingezet op minimale milieubelasting door efficiency, zonder dat dit ten koste gaat van de sfeer of service. Een recente uitbreiding met 9 holes heeft De Texelse de kans gegeven om twee karakters mee te geven die voor het duinlandschap kenmerkend zijn: enerzijds de glooiingen en subtiele hoogteverschillen met overgangen van nat naar droog (de oude 9) en anderzijds het ruige, weerbar-

stige duinlandschap met open zand, hoge toppen en diepe dalen (de nieuwe 9).

Op het gebied van landschap en biotopen stelt De Texelse zich de volgende doelen:

- Een gedegen beheerplan waarborgt continuïteit in het beheer.
- Regelmatige inventarisatie van aanwezige flora en fauna als meetinstrument voor het beheer en de natuurwaarde op de golfbaan.
- Uniforme kwaliteit van de spelelementen die samenhangt met zorgvuldig beheer van het gras.
- Stimuleren van natuurlijke duinvegetatie en een grote biodiversiteit.
- In het broedseizoen veel aandacht voor nestbescherming van de grondbroeders.
- Voldoende deskundigheid van het personeel ten aanzien van de zorg voor flora en fauna.

NULMETING

De meest in het oog springende soort op De Texelse is de scholekster. Alert, maar niet schuw, nestelt deze opvallende vogel ongestoord op de meeste holes. De aanwezigheid van tapuiten is bijzonder. Deze bedreigde vogelsoort heeft nog recent op de baan gebroed. Met gericht beheer is de soort te behouden en hiermee kan De Texelse zich profileren als een vogelvriendelijke baan. De habitatvoorkeuren van de tapuit passen prima binnen het principe van de linksbaan, die De Texelse nadrukkelijk is. Het open karakter van de baan is in het broedvogelbestand terug te zien, omdat struikvogels – die op de meeste golfbanen talrijk aanwezig zijn – hier vrijwel afwezig zijn. In plaats daarvan broeden op deze rustige baan enkele paartjes fazanten en stormmeeuwen.

De zoetwaterpartijen bieden plaats aan futen, meerkoeten en de slobbeend. Die laatste staat op de Rode Lijst van bedreigde broedvogels, net als de tapuit. Het water is ook het leefgebied van de bergeend die, net als de tapuit, broedt in oude konijnenholen. Bovendien heeft zich op de baan een kolonie oeverzwaluwen gevestigd. De kolonie is te behou-

Scholeksters broeden op diverse plaatsen in de baan.

AMBASSADEURSOORTEN

Scholekster

Oeverzwaluw & huiszwaluw

GEVOELIG

Bergeend

DROOMSOORTEN

Tapuit

BEDREIGD

Velduil

ERNSTIG BEDREIGD

VOGELSOORT

BEHEER

TAPUIT

- Tapuiten nestelen in konijnenholen. Als die er niet zijn kunnen nestkasten worden ingraven in geschikt, voldoende dynamisch, biotoop.
 - Vergroten van dynamiek:
 - Kale grond creëren: zgn. waste areas.
 - Vergrassing buiten de green terugdringen.
 - Lage open kruidenvegetatie. De rough bijvoorbeeld deels open houden.
- › Lees meer in de beschermingsbrochure 'Toevlucht voor de tapuit', uitgegeven door Vogelbescherming Nederland.

VELDUIL

- De komst van de velduil is voor een belangrijk deel afhankelijk van inrichting van de omgeving. Voldoende rust en goed voedselaanbod (woelmuizen) zijn de belangrijkste factoren.

SCHOLEKSTER

- Deze soort profiteert van het open karakter van de linksbaan. Houd dit in stand.
- Monitoring broedsucces, als onderbouwing van succesvol beheer:
 - Aantal eieren per nest.
 - Aantal eieren dat uitkomt.
 - Aantal jongen per paar na 30 dagen.

OEVERZVALUW EN HUISZVALUW

- Huiszwaluwtil plaatsen.
- Nestwand behouden en/of oeverzwaluwwand plaatsen.

BERGEEND

- Instandhouden van voldoende konijnen en hun holen als nestplaats voor vogels.

ROODBORSTTAPUIT

- Behoud de bestaande afwisseling van doornig struikgewas en struik- en dophei, ruigtekruiden, gras en kale grond.

den met de aanleg van een vaste oeverzwaluwwand. Naast de oeverzwaluw zijn ook de huiszwaluw en fr boerenzwaluw jagend op insecten boven de baan te zien.

De omgeving van de baan is zeer vogelrijk. Tot voor kort nestelde er nog een paartje van de uiterst zeldzame velduil. De vogels werden ook jagend waargenomen boven de rough van de golfbaan. Tijdens de Bird Watching Day scoort De Texelse altijd zeer goed. Dit komt deels op het conto van enkele goede vogelaars, maar uitdrukkelijk ook door de goede ligging voor het waarnemen van trekvogels.

Tapuit.

GOLFBAAN DE TEXELSE BEHEERADVIEZEN

BEHEERADVIEZEN

Oevers openhouden

De oevers in het nieuwe deel van de golfbaan zijn door het flauwe talud een prima foerageergebied voor steltlopers. Een uitdaging is om de oevers ook de komende jaren mooi open te houden. Het belangrijkste is om op deze plaatsen rietvorming tegen te gaan. Dat kan door maaien.

Plaatsen muizenruiter en nestkast voor kerkuil.

De muizenruiter kan geplaatst worden op een erf, niet te ver verwijderd van de kerkuilen nestkast. Naast de kerkuil zouden ook velduil en roofvogels van het door de muizenruiter verhoogde aanbod aan muizen kunnen profiteren.

Rustgebieden voor grondbroeders

In de duinen leven veel grondbroeders. Denk aan vogels als de scholekster, veldleeuwerik en diverse eendensoorten. Ook de velduil is een grondbroeder. Bewustwording bij de

bezoekers dat nesten gemeden moeten worden, is belangrijk, om zo kwetsbare broedende vogels voldoende rust te geven. Voor de velduil zal een groter gebied moeten worden beschermd om deze weer succesvol terug te krijgen.

Instandhouden nestgelegenheid oeverzwaluw

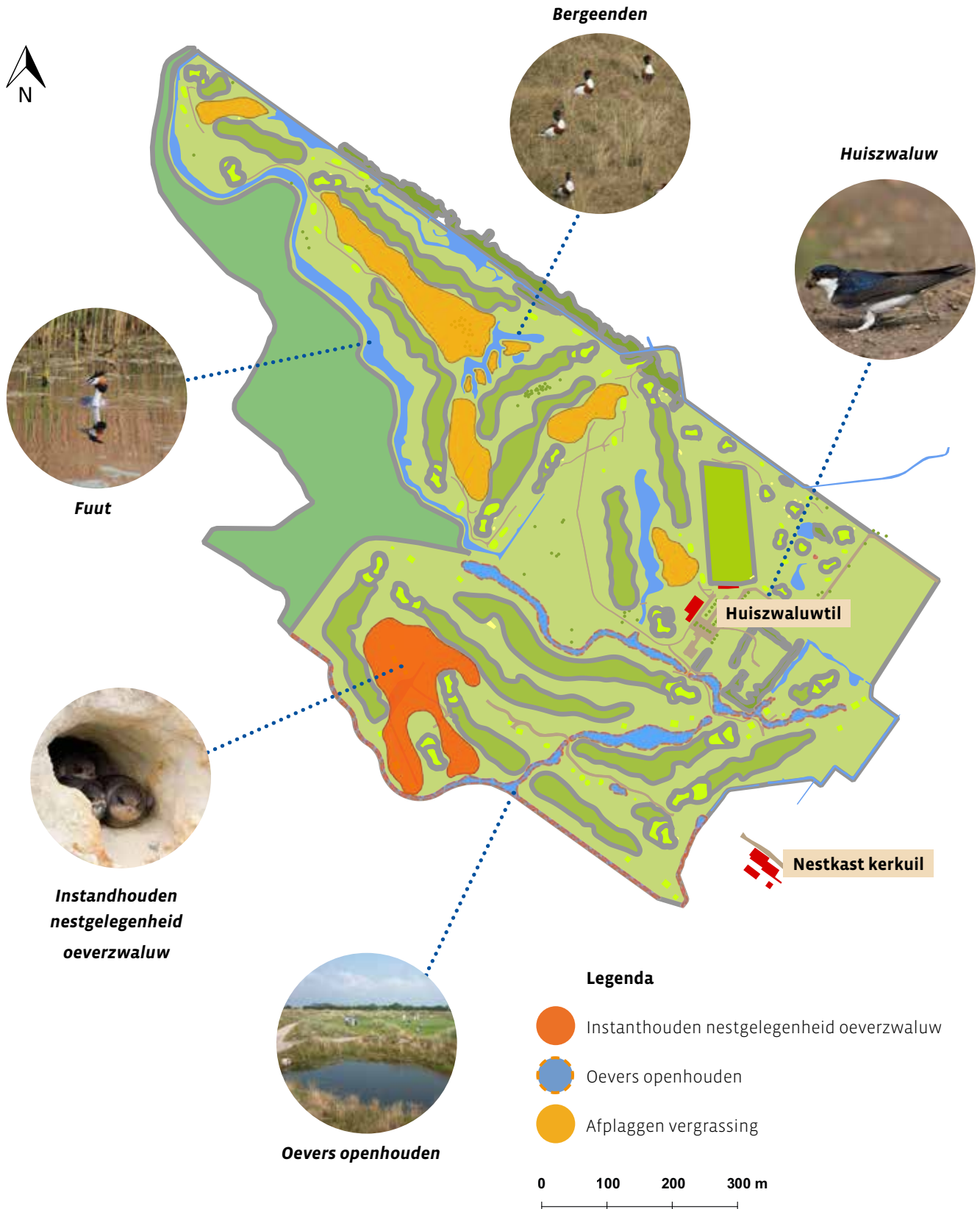
Zolang de huidige nestwand kan worden gehandhaafd is dat wenselijk. Jaarlijks wordt onderhoud gepleegd door deze, waar mogelijk, licht af te steken. Wanneer de wand instabiel dreigt te worden, kan er worden gekozen voor een kunstmatige broedwand elders in de baan. Toepassing van vorgeboorde betonprofielen is ideaal.

Meer open zand en bloemrijke en schrale vegetatie

Een deel van de golfbaan bestaat uit grotendeels dichtgroeide grasvegetatie. Voor de natuurlijke dynamiek is het afplaggen van vergrassing naar open zand en bloemrijke en schrale vegetatie een waardevolle toevoeging. Dit biedt foerageergelegenheid voor bijvoorbeeld de tapuit.

GOLFBAAN DE TEXELSE POTENTIEKAART

RIVIEREN

LANDSCHAP

Nederland is ontstaan rond de delta van enkele grote rivieren. De vruchtbare grond daartussen is volledig in cultuur gebracht. Vogels in dit landschap zijn soorten van het agrarisch landschap zoals kneu, kievit, maar vooral ook de vogels van bebouwing op landelijk gelegen erven en dorpen, boerenzwaluw, steenuil, huismus en ringmus. Verder vogels van het moeras:

rietgors, waterhoen, bosrietzanger en kleine karekiet. Daarnaast de soorten van open water, zoals eenden en meerkoet zijn karakteristiek voor het rivierengebied. Tot slot leven er in mindere mate de typische vogels van bossen (houtduif, winterkoning, koolmees, roodborst) en meer naar het oosten ook goudhaantjes en andere mezensoorten.

GOLFCENTRUM DE BATOUWE

106 HA | 27 HOLES (EN 9 HOLES PAR 3)

BIOTOPEN Open water | Loofbos | Vochtige ruigte | Grasland | Struweel | Solitaire bomen

DE BAAN IN HET LANDSCHAP

Golfcentrum De Batouwe is gelegen in het rivierengebied midden in de Betuwe, omgeven door Betuwse fruitboomgaarden. Het rivierenlandschap is duidelijk aanwezig: de golfbaan grenst direct aan de rivier de Linge en het Amsterdam-Rijnkanaal. De 27-holes baan heeft een inpassing in het oude landschap gekregen door (1) de bestaande hagen te sparen bij de aanleg, (2) de weidegronden ook relatief laag te houden in het golfbaanontwerp, waardoor deze landschappelijk herkenbaar blijven en (3) door het gebruik van diverse hoogstam-fruitrassen. Een grote afwisseling van open en gesloten landschap geeft aan dieren veel mogelijkheden. De rijke grond heeft van nature een beperkte soortendiversiteit als het gaat om planten, hoewel er altijd nog een kleine 200 soorten planten op De Batouwe voorkomen. Voor vogels is de golfbaan zeer geschikt. Er zijn al 24 Rode Lijstsoorten waargenomen, waarvan 16 soorten ook broeden op de golfbaan. Dit illustreert de waarde van de afwisseling van open en gesloten landschapstypen en de rust die de vogels krijgen.

GEO-AMBITIES EN -DOELEN

De Batouwe was in 2004 de eerste Nederlandse baan die het Committed to Green-certificaat kreeg, de voorloper van

het GEO-certificaat. De Batouwe streeft ernaar om een verbinding te realiseren tussen de verschillende habitats op de golfbaan, maar ook daarbuiten. Door actief in gesprek te gaan met omliggende (natuur)organisaties tracht De Batouwe haar directe omgeving te stimuleren om mee te gaan in de verbetering en verruiming van de natuurkwaliteit.

NATUURONTWIKKELING

Op de golfbaan worden planten en dieren gekoesterd: er zijn vleermuizenkasten, insectenhôtels, een oeverwaluwand en een vlinderroute. Ieder jaar worden extra eigengebouwde nestkasten geplaatst. Om de waterkwaliteit op de golfbaan te verbeteren, wordt gezocht naar mogelijkheden om een hogere doorvoer van water te creëren. Dit zal onder andere bijdragen aan de verbetering van de leefomgeving van ijsvogels. De Batouwe voelt een maatschappelijke verantwoordelijkheid: een groeiend deel van de producten wordt betrokken bij lokale leveranciers. De opbrengst van het fruit van eigen fruitbomen vindt zijn weg naar de kaart van het restaurant. De Batouwe heeft een hoge doelstelling in reductie van haar CO₂-footprint. Reeds een van de gebouwen beschikt over zonnepanelen. Daarnaast zal de milieubelasting verder gereduceerd worden door scheiding van afval aan de bron.

Meerkoeten met jongen

AMBASSADEURSOORTEN

Ijsvogel

Oeverwaluw

Steenuil
KWETSBAAR

DROOMSOORTEN

Kerkuil
KWETSBAAR

Zomertortel
KWETSBAAR

VOGELSOORT

BEHEER

KERKUIL

- Plaats een muizenruiter.
- Plaats een nestkast.
- Graslandbeheer t.b.v. muizen.

ZOMERTORTEL

- Aanleg van kruidenveldjes:
 - Voedsel vindt de zomertortel in weelderig kruidenrijke begroeiing met o.a. duivenkervel, duizendknoop, ranonkel, helmbloem, reseda, anjers, vlinderbloemigen, ganzenvoet, kruisbloemen, wolfsmelk, sleutelbloem en helmkruid.
- Aanleg van hagen:
 - Heggen en houtsingels van meidoorn en vlier bieden de beste nestplaats voor de zomertortel.
- Kruidenveldjes eenmaal per jaar maaien

STEENUIL

- De steenuil is in de Betuwe een typische soort van hoogstamboomgaarden
- In natuurlijke holtes in oude fruitbomen of een speciale steenuilnestkast
- Plaats een muizenruiter
- Houtwal en kruidenrijk grasland. Om en om de helft maaien. Zorgt voor muizen en grote insecten, die het belangrijkste voedsel vormen.
- Meer info bij STONE (Steenuiloverleg Nederland).

IJSVOGEL

- Ijsvrij houden open water in winter.
- Onderhoud nestwand.
- Kijkscherm plaatsen voor publiek.

OEVERZWALUW

- Behoud van bestaande nestwand.
- Kijkscherm plaatsen voor publiek.

NULMETING

Maatregelen die op de baan van Golfcentrum De Batouwe zijn genomen voor vogels hebben effect gehad: aansprekende soorten als de ooievaar en de ijsvogel hebben zich, na gerichte ingrepen, op de baan gevestigd als broedvogel. Zo ook de oeverwaluw. Typisch voor het rivierengebied is de aanwezigheid van veel watervogels, waaronder futen, knobbelzwanen en kuifeenden. Vanuit het riet langs de oevers klinkt de zang van de rietgors en de kleine karekiet. De

witte kwikstaart en scholekster zijn nadrukkelijk aanwezig. De fruitbomen op de baan zijn de broedplaats van de schuwe grote lijster, die op de green zijn voedsel zoekt. Hoogstamboomgaarden hebben een heel eigen vogelbevolking, naast de grote lijster zijn ook de steenuil, zomertortel en holenduif te verwachten. Enkele van deze soorten worden soms op de baan gezien en kunnen, met goede inrichting en beheer, verleid worden om zich te vestigen als broedvogel.

GOLFCENTRUM DE BATOUWE

BEHEERADVIEZEN

In de hagen rond de baan broeden veel verschillende soorten zangvogels, waaronder de tuinfluiter, fitis en grasmus. Vanuit de grote bomen hoor je hier de zang van de merel, zanglijster, zwartkop, tjiftjaf, groenling en vink. Er nestelen drie soorten roofvogels op deze baan: de torenvalk, sperwer en buizerd. De bosuil, ransuil en steenuil worden ook waargenomen. Er hangt in de beheerschuur al een nestkast voor de kleine steenuil, die nog niet benut wordt.

BEHEERADVIEZEN

Beheer en ontwikkeling elementen passend bij kleinschalig cultuurlandschap

Op De Batouwe is een grote diversiteit aan elementen aanwezig die passen in het cultuurlandschap kenmerkend voor het riviereengebied. Denk aan fruitbomen, knotwilgen, hagen en houtwallen. Onderhoud en beheer gericht op deze terreintypen is waardevol voor soorten als steenuil en kerkuil. De nestkasten voor deze twee uilensoorten behouden en eventueel bijplaatsen.

Creëren kruiden en zadenrijke ruigte

Aanleg van kruidenveldjes voor het vergroten van het leefgebied van de zomertortel en muizen. Voedsel vindt de zomertortel in weelderig kruidenrijke begroeiing met o.a. duivenkervel, duizendknoop, ranonkel, helmblom, reseda, anjers, vlinderbloemigen, ganzenvoet, kruisbloemen, wolfsmelk, sleutelbloem en helmkruid. Eenmaal per jaar maaien en maaisel afvoeren. Speciale zaadmengsels zijn in

Jonge ransuil

Jonge torenvalken in nestkast.

de handel beschikbaar (onder andere Cruydt-hoeck). Creëer een overgangszone van kortgemaaide spelelementen naar bomen en beplantingen.

Variatie in hagen

Denk ook aan een afwisseling van groenblijvende en bladverliezende struiken en van bedragende en bloeiende struiken.

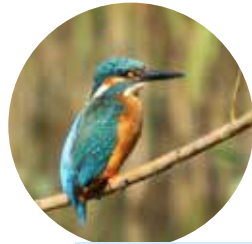
Verlandingsvegetatie langs de oever

De grote hoeveelheid waterpartijen met overwegend flauwe oevers bieden een grote gelegenheid aan ontwikkeling van verlandingsvegetatie. Belangrijk is dat er geen volledige verlanding optreedt. Het opstellen van een meerjarenplan voor onderhoud aan de waterpartijen, opdat er steeds afwisseling is van open en meer begroeide waterdelen, is aan te bevelen. Veel vogelsoorten kunnen hiervan profiteren: watersnip, ijsvogel en visdief bijvoorbeeld.

Ontwikkelen baanvisie en vertaling naar jaarplan

De grote hoeveelheid aan landschappelijke elementen (fruitbomen, knotbomen, oevers en hagen) zorgen voor een grote onderhoudsintensiteit. Het is belangrijk om voor de langere termijn een goede beheerstrategie vast te stellen die uitvoerbaar, waardevol en betaalbaar is. In het kader hiervan is het belangrijk te vermelden dat De Batouwe een gedetailleerd bosbeheersplan heeft gemaakt welke de komende jaren wordt uitgevoerd.

GOLFCENTRUM DE BATOUWE POTENTIEKAART

Hagen

Ijsvogel- en oeverwaluwand

Steenuilenkast

Kijkscherm

Houtwal

Nestkast kerkuil

Steenuil

Kruidenrijke ruigte als leefgebied voor
o.a. de zomertortel

Verlandingsvegetatie

Houtwal

Haag

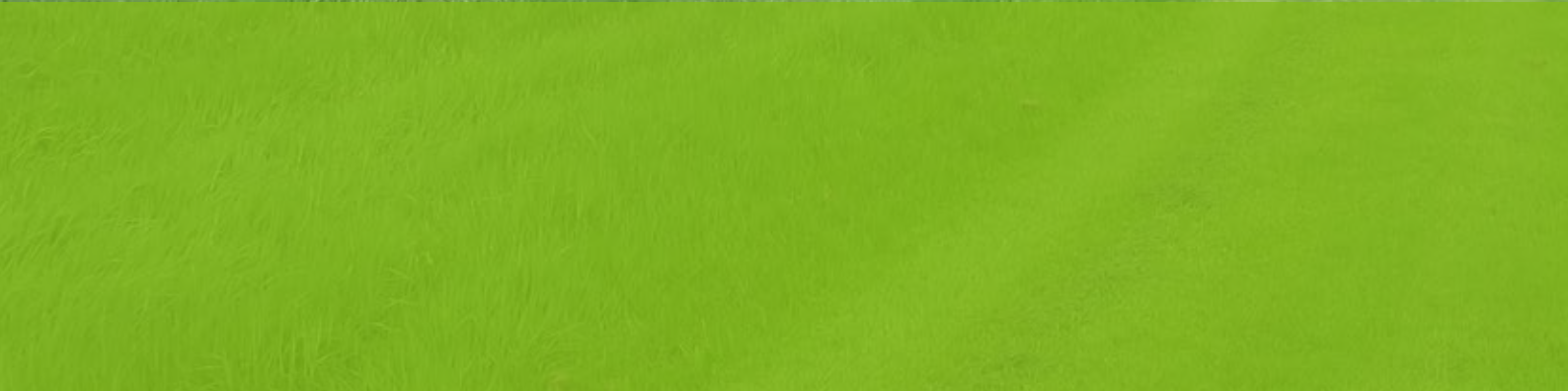
Legenda

- Verlandingsvegetatie langs oevers
- Creëren kruiden- en zadenrijke ruigte

0 100 200 300 m

VEEN

LANDSCHAP

Vanaf de middeleeuwen werden de veenmoerassen in laag Nederland ontgonnen. Eerst ontstond een leefgebied voor moerasvogels, met de zwarte stern als typische broedvogel. De moerassen werden drooggelegd voor agrarisch gebruik. Het veenweidegebied werd

het domein van weidevogels zoals de grutto, kievit, tureluur en de scholekster. Een belangrijk deel van de wereldpopulatie van deze soorten leeft binnen de grenzen van ons land.

LEEWARDER GOLFCLUB DE GROENE STER

72 HA | 18 HOLES (PLUS 5 HOLES PAR 3)

BIOTOPEN Open water | Loofbos | Vochtige ruigte | Grasland | Struweel | Solitaire bomen

DE BAAN IN HET LANDSCHAP

Golfbaan De Groene Ster is onderdeel van een recreatiegebied met dezelfde naam dat is gelegen ten oosten van Leeuwarden. De zuidgrens wordt gevormd door de spoorlijn Leeuwarden-Groningen. De golfbaan ligt naast Natura-2000 gebied De Groote Wielen nabij Leeuwarden. De baan heeft een lengte van 6.188 meter met een slope rating van 142, daarmee behorend tot de Nederlandse top van 'lastige' banen. De afslagplaatsen van de driving range zijn deels overdekt. Er is een kunstmatige verlichting aanwezig. De golfbaan onderscheidt zich van andere banen door de openheid, waterpartijen, oevers en hooiland. Bijzonder aan deze natuurlijke open vegetatie is dat er een grote verscheidenheid aan planten- en kleine diersoorten voorkomt.

GEO-AMBITIES EN -DOELEN

Het onderhoud van de golfbaan is gericht op het zo goed mogelijk faciliteren van het golfspel en de biodiversiteit. Bij het ontwerp is hier door Gerard Jol al rekening mee

gehouden. Het is de wens om in de toekomst het gebied verder geschikt te maken voor de planten en dieren die passen bij deze omgeving. Grazige vegetatie, wetlands, waterpartijen met natuurlijke oevers, bosschages, struiken en open gebied wisselen elkaar af.

Door een natuurbeheerplan en het GEO-certificaat is het beleid verder in de golfclub verankerd en het dagelijks beheer wordt uitgevoerd door een onderhoudsteam onder leiding van een fervente vogelaar. Voor een integrale aanpak is er veel contact met beheerders en (natuur)organisaties in de omgeving van de golfbaan zoals de Fryske Feriening foar Fjildbiology. Een van de hoofddoelstellingen voor natuur op De Groene Ster is dan ook deze soortenrijkdom te waarborgen en waar mogelijk te vergroten. Ook van belang is dat clubleden zich (nog meer) bewust worden van de natuurwaarden in de baan.

NULMETING

De scholekster, boerenzwaluw en witte kwikstaart houden zich vrijelijk op tussen de golfers op de fairways van De

Een paartje zwarte sterns op hun nestvlotje

AMBASSADEURSOORTEN

Ooievaar

Ijsvogel

Blauwborst

DROOMSOORTEN

Snor
KWETSBAAR

Zwarte stern
BEDREIGD

VOGELSOORT

BEHEER

ZWARTE STERN

- Plaatsen van nestvlotjes voor zwarte stern.
- Aanleg van ondiepe oeverzone.
- Natuurlijk oeverbeheer.
- Krabbescheer en gele plomp behouden of herstellen, minder frequent schonen.
- Waterpartijen die te ondiep dreigen te worden, gefaseerd baggeren.

SNOR

- Oeverbeplanting: 10 meter brede rietkragen, deels in water staand met rietkleine lisdodde, galigaan en/of grote zeggen minimaal enkele jaren oud, waar ophoping van oude stengels ('kniklaag') heeft plaatsgevonden, of een onderlaag aanwezig is van grote zeggen ('zeggenbult') of varens. Eventueel gemengd met ruigtekruiden.
- Natuurlijk waterpeilbeheer: winter hoog, in het begin van voorjaar 10 cm, dalend in zomer.
- Rietbeheer: de waterrietzone eens in de 5 jaar voor 2/3 deel maaien in najaar.

IJSVOGEL

- Aanleg nestwand.

OIEVAAR

- Behoud van bestaande nestplaatsen. Nesten van de ooievaar zijn jaar rond beschermd.

BLAUWBORST

- Verjonging van bestaande wilgenbroekbos.

Groene Ster. Het is een echte polderbaan, gelegen op veengrond. De baan kent een enorme vogelrijkdom. Er leven boerenlandvogels als de ooievaar en de torenvalk naast moerasvogels. Behalve de meerkoet en de wilde eend, die op de waterpartijen van de meeste golfbanen leven, broeden hier ook de fuut, waterhoen en kuifeend. De oeverbegroeiingen zijn het leefgebied van de rietzanger, kleine karekiet, bosrietzanger, sprinkhaanzanger en rietgors. In de wilgen zingt een groot aantal fitissen. In een broekbos broeden de matkop en de kleine bonte specht. In het zachte hout van de wilgen en elzen maken beide soorten hun nest. Ransuilen zijn in sommige jaren aanwezig. Zwarte sterns, visdieven en ijsvogels gebruiken de golfbaan als foerageergebied. Het is zeer goed mogelijk dat met een goede inrichting en het bieden van kunstmatige nestgelegenheden deze soorten zich op de golfbaan zullen vestigen.

BEHEERADVIEZEN

Creëren van diversiteit in oevertypen mét natuurlijk beheer voor snor en zwarte stern

De bestaande oevers indelen op basis van gewenst beheer, met voldoende aandacht voor meerjarige riet- of kruidenvegetatie. Gefaseerd beheer kan vervolgens worden ingezet om deze afwisseling vast te houden.

Vergroten van de structuur in de bestaande beplanting

Op de golfbaan zijn diverse locaties met beplanting te vinden. Het stimuleren van spontane verjonging en het aanvullen met diverse struiksoorten voor het creëren van een onderlaag komt veel vogels ten goede. De blauwborst zou hier bijvoorbeeld van kunnen profiteren. Voor aanplant kan gedacht worden aan soorten als de grauwe wilg en de vlier. Het snoeiafval dat vrijkomt, kan op takkenrillen

LEEUWARDER GOLFCLUB

DE GROENE STER

BEHEERADVIEZEN

Zingende blauwborst

worden gelegd. Dit is makkelijk, want het scheelt afvoer en tegelijkertijd is het zinvol voor diverse diersoorten. Een takkenril biedt vogels beschutting en de mogelijkheid tot het zoeken van insecten.

Een poel realiseren in het gebied bij het ooievaarsnest

Het creëren van een ondiepe (visloze) poel waar amfibieën zich thuis voelen, waar op hun beurt weer ooievaars en ijsvogel van profiteren als voedselbron.

Plaats broedvlotjes voor zwarte sterns

Op enkele plaatsen kunnen vlotjes in de waterpartijen worden geplaatst voor de zwarte stern.

Belangrijke regels bij het plaatsen van nestvloten:

- Een deel moet vrijwel op de waterlijn liggen zodat jongen er eenvoudig op en af kunnen klimmen.
- De vlotjes moeten niet te groot zijn om te voorkomen dat er meer dan één paar per vlotje gaat broeden en er concurrentie ontstaat (conflicten, elkaars jongen wegjagen, voedsel stelen van elkaar).
- Vlotjes moeten minstens 5 m uit elkaar liggen.
- Vlotjes liggen bij voorkeur in beschut water.
- Vlotjes liggen bij voorkeur in velden waterplanten zoals lelies of krabbenscheer.
- Vlotjes liggen op rustige locaties (geen vissers, kano's, slaapplekken van grauwe ganzen).
- Vlotjes liggen op voldoende afstand van de oever (minimaal 3 meter) en op ruime afstand (minimaal 200 tot 300 meter) van bomen of bos.

- Vlotjes dienen met natuurlijk materiaal afgedekt te zijn en begroeid te zijn met moerasplanten.
- Vlotjes liggen op plekken waar ('s nachts) foeragerende grauwe ganzen niet komen.

Plaatsen van nestgelegenheid voor de ijsvogel en nestkometjes voor de huiszwaluw

Tegen de gevel van bijvoorbeeld de werkplaats kunnen voorbereide nestkometjes worden geplaatst om huiszwaluwen nestgelegenheid te bieden. De nestkometjes bieden een mooie plek om het nest verder op te kunnen bouwen. Door onder het nest (minimaal 50 cm) een plank te plaatsen, worden problemen met uitwerpselen voorkomen. Bijkomend voordeel: huiszwaluwen eten duizenden muggen en andere insecten die potentieel overlast kunnen veroorzaken. Zie achterin dit boek voor instructies voor het aanleggen van een ijsvogelwand.

Scholekster nest

LEEUWARDER GOLFCLUB DE GROENE STER POTENTIEKAART

De snor profiteert van de diversiteit in oevertypen

Legenda

- Creëren diversiteit oevertypen
- Vergroten structuur bestaande beplanting

0 100 200 300 m

ZAND

LANDSCHAP

Het Nederlandse zandlandschap is gevormd in het holoceen, de periode van de grote ijstijden. De vogelgemeenschap van de zandgronden bestaat vooral uit bosvogels zoals spechten en mezen. De bossen op de zandgronden bestaan voor een belangrijk deel uit naaldbos. Hier leven de zwarte mees, de kuifmees en

het goudhaantje. Beukenbossen zijn het leefgebied van de fluiters. Kenmerkend voor de vogelbevolking op de zandgronden zijn ook de soorten die gebruikmaken van bijzondere landschapselementen, zoals bosjes (roek), bosranden (buizerd, groene specht) en lanen (wielewaal) in het agrarische gebied.

OOSTERHOUTSE GOLF CLUB

57 HA | 18 HOLES

BIOTOPEN Naaldbos | Loofbos | Gemengd bos | Droge ruigte | Kruidenrijke ruigte | Open water

DE BAAN IN HET LANDSCHAP

De Oosterhoutse Golf Club is gelegen ten noorden van Breda langs de snelweg A27 in het zuidoostelijk deel van Oosterhout. In het noorden en noordoosten wordt het golfterrein begrensd door het bedrijventerrein De Vijf Eiken en aan de zuidoostzijde door de Dorstse Boswachterij. De Oosterhoutse Golf Club is gelegen op de hogere zandgronden die zijn afgezet door de Rijn en de Maas. Na de laatste ijstijd zijn deze zandlagen afgedekt met een dun laagje lemige zandgrond, ook wel dekzand geheten. Het gebied is omsloten door bos, bebouwing en akkerbouwgebied.

De baan is in gebruik sinds 1985 en gedeeltelijk aangelegd op in cultuur gebracht terrein en op bos- en heidegrond. De begroeiing bestaat gedeeltelijk uit bestaand hout en later aangeplante bomen. In het zuidelijk deel is een naaldbomenopstand te vinden. Verder kent de baan een grote verscheidenheid aan bomen en struiken. Hydrologisch gezien is de baan een autonome polder en heeft ze een gesloten waterhuishouding met diverse waterpartijen. In het terrein zijn verschillende historische elementen te vinden,

waaronder houtwallen, oude bospercelen en oude wegen omsloten door bomenrijen. Deze wegen zijn al terug te vinden op kaarten uit 1830. Deze historische elementen worden dan ook als zeer waardevol beschouwd en waar nodig hersteld.

GEO-AMBITIES EN -DOELEN

De flora en fauna op de golfbaan staan binnen de club hoog in het vaandel. Een actieve Flora, Fauna en Milieucommissie is constant bezig – uiteraard in goede samenwerking met de baancommissie en greenkeepers – om het aanzicht van de baan en het leefmilieu voor mens, plant en dier waar mogelijk te verbeteren. Zo wordt ervoor gezorgd dat, op plaatsen waar dat mogelijk is, niet al het gras gemaaid wordt, maar de natuur de ruimte krijgt. Daardoor ontstaat er leefruimte voor planten en dieren. Verder is het beleid om elke twee jaar de flora en fauna van de golfbaan te inventariseren. Dit inventariseren wordt al gedaan sinds 1990. De plant- en diergroepen die worden onderzocht zijn: vaatplanten, libellen en juffers, zoogdieren, kevers, vlinders en vogels.

Een verhoging van de soortendiversiteit van bloemen en kruiden verbetert het foerageergebied van veel vogelsoorten.

AMBASSADEURSOORTEN

Witte kwikstaart

Groene specht
KWETSBAAR

Gekraagde roodstaart

DROOMSOORTEN

Sperwer

Bonte vliegenvanger

VOGELSOORT

BEHEER

BONTE VLEGENVANGER

- Men kan extra kasten ophangen en de invliegopening dichthouden totdat de vogels teruggekeerd zijn van de trek.
- Bosbeheer gericht op de ontwikkeling van een gemengd open bos met wintereik, els, berk en lijsterbes.
- Behoud oude landschapselementen.

SPERWER

- Rustgebied instellen. De sperwer nestelt doorgaans in het oude nest van een andere vogel in een klein donker dennenbosje.

GROENE SPECHT

- Behoud van oude landschapselementen: in combinatie met de fairway het leefgebied van groene specht.

GEKRAAGDE ROODSTAART

- Behoud van oude landschapselementen. Deze vormen het leefgebied van de gekraagde roodstaart.

WITTE KWIKSTAART

- Behoud van bestaande nestplaatsen en foerageergebied.

NULMETING

De lachende roep van de groene specht schalt over de baan van de Oosterhoutse Golf Club. Deze specht eet de mieren van de fairway en hakt zijn nestholte in een van de vele bomen op deze baan. Verschillende soorten bosvogels leven hier, zoals de grote bonte specht, boomklever en gaai. In het bos op deze baan broeden ook veel mezensoorten. Naast de koolmees en de pimpelmees leven in de dennenopstanden ook de zwarte mees, kuifmees en staartmees. De nestkasten worden niet alleen bewoond door mezen: ook de gekraagde roodstaart, bonte vliegenvanger én grauwe vliegenvanger nestelen op de baan. De oude landschapselementen die in ere worden gehouden als herinnering aan de tijd vóór de golfbaan zijn het rijk van de vliegenvangers en de roodstaarten.

De boompieper, grote lijster, holenduif en spreeuw maken elk op hun eigen manier gebruik van de combinatie van fairway en hoge bomen. Sperwers profiteren van de vele zangvogels in de bossen op deze baan. Het is niet de enige roofvogel die op de Oosterhoutse broedt: ook de buizerd nestelt hier vrijwel elk jaar. Als enige van de pilotbanen huisvest deze golfbaan enkele paartjes van de Turkse

tortel. De boerenzwaluw en de scholekster zijn aanwezig, maar brengen hier niet hun jongen groot.

BEHEERADVIEZEN

Stimuleren kruiden- en bloemrijk grasland

Er is veel ruimte en aandacht voor de rough op de golfbaan. Een vergroting van de soortendiversiteit kan door maaien en afvoeren en de introductie van bloemrijke kruidenmengsels of mengsels van granen en zadenrijke grassen. Dit vergroot het foerageergebied van veel vogelsoorten.

Nestkasten plaatsen en bestaande nestkasten geschikt maken voor de bonte vliegenvanger

Specifieke nestgelegenheid (kasten) voor de bonte vliegenvanger zorgt voor een betere vestiging van deze soort. De bonte vliegenvanger, gekraagde roodstaart en kwikstaart zijn bovendien uitermate geschikt om de populatie schadelijke kevers te minimaliseren. De bonte vliegenvanger is een uitgesproken trekvogel en arriveert in Nederland nadat de andere holenbroeders zich hebben gevestigd.

OOSTERHOUTSE GOLF CLUB

BEHEERADVIEZEN

Vaak zijn de meeste nestkasten al bezet. Men kan extra kasten ophangen en de invliegopening gesloten houden tot de vogels teruggekeerd zijn van de trek, doorgaans rond half april.

Bosbeheer gericht op variatie

Bosbeheer gericht op de ontwikkeling van een gemengd open bos met wintereik, els, berk en lijsterbes ten behoeve van de bonte vliegenvanger. De randen van het terrein en diverse locaties in de baan zijn interessant voor ontwikkeling van struweel.

Gefaseerd oever- en waterbeheer ten behoeve van de kleine karekiet

Overjarig riet is belangrijk voor kleine zangvogels en watervogels als nest- en schuilgelegenheid. Het opstellen van een plan voor gefaseerd oever- en waterbeheer geeft houvast.

Beheer en instandhouding oude bomen, behoud van oude landschapselementen

De oude bomen op het terrein zijn waardevol door de aanwezigheid van hollen en dood hout. Daarnaast dienen zij als uitkijkposten voor roofvogels.

Een bijzondere locatie voor een koolmezenest

Jonge sperwers op hun nest

OOSTERHOUTSE GOLF CLUB POTENTIEKAART

Bloemrijk grasland

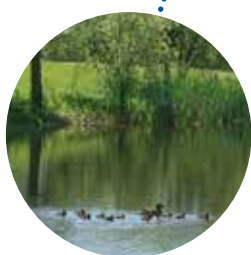
Nestkasten bonte vliegenvanger

Nestkasten bonte vliegenvanger

Nestkasten bonte vliegenvanger

De gekraagde roodstaart voelt zich thuis in het oude parklandschap

Natuurlijke overbegroeiing

Legenda

- Instandhouding oude landschapselementen
- Bosbeheer gericht op variatie
- Stimuleren kruiden- en bloemrijk grasland
- Gefaseerd oever/waterbeheer

0 100 200 300 m

HEUVEL

LANDSCHAP

Het bijna on-Nederlands aandoende heuvellandschap leent zich, door de hoogteverschillen, uitstekend voor de aanleg van een uitdagende golfbaan. De op de grens met Duitsland of België gelegen gebieden hebben een vogelbevolking die meer een Midden-Europees karakter heeft dan een laaglandkarakteristiek. Watervogels ontbreken grotendeels, terwijl bosvogels talrijk voorkomen. In grote bomen leven de boomklever,

boomkruiper en verschillende soorten spechten samen met mezen en andere soorten van volgroeid loofbos, zoals zwartkop, tjiftjaf en vink. Waar de golfbanen grenzen aan akkerland klinkt de zang van geelgorzen. Verschillende soorten roofvogels jagen vanuit de bosrand boven de akkers. De potentiële vogelrijkdom is nog niet terug te zien in het broedvogelbestand van de golfbanen, maar talrijke kansen liggen er voor het oprapen.

DE ZUID LIMBURGSE GOLF- EN COUNTRYCLUB WITTEM

47 HA | 18 HOLES

BIOTOPEN Loofbos | Naaldbos | Gemengd bos | Droge ruigte (kruidenrijk) | Vochtige ruigte | Open water | Hagen en struweel

DE BAAN IN HET LANDSCHAP

'Wittem' is gesitueerd in het gebied tussen de beekdalen van de Gulp en de Geul. Het overgrote deel van de baan ligt op een plateauterras tussen 180 en 205 meter boven NAP. Bos en open heuvelland bieden een uniek decor. De baan kenmerkt zich door een variatie aan bosrijke holes, gelegen in het Natura-2000 gebied Geuldal, en holes gelegen in een open omgeving. De golfbaan en directe omgeving kennen een rijke soortendiversiteit, waarvan een groot aantal bijzondere en beschermde soorten, zoals de vinpootsalamander, hazelmuis en kleine parelmoervlinder. Het bosgebied valt onder verantwoordelijkheid van Staatsbosbeheer en wordt ook grotendeels door deze organisatie onderhouden. Het onderhoud van de boselementen op de baan en aan de randen van het terrein worden in goed overleg met Staatsbosbeheer uitgevoerd door de golfclub.

GEO-AMBITIES EN -DOELEN

Het beleid van De Zuid Limburgse Golf- en Country Club Wittem is gericht op een kwalitatief goede wedstrijd baan

en het in stand houden en verhogen van de natuurwaarden van het golfterrein door een planmatig uitgevoerd beheer. Het uitgangspunt bij het verhogen van de natuurwaarden is dat de baan een harmonieus geheel vormt met het omringende Zuid-Limburgse landschap.

Op het gebied van landschap en biotopen stelt Wittem zich de volgende doelstellingen:

- omvormen bos van naaldhout naar loofhout;
- ontwikkeling betere overgang golfbaan naar bos;
- leefomgeving verrijken door het aanleggen van poelen;
- ontwikkeling van natuurlijk grasland;
- optimaliseren beheerplan door jaarlijkse review en update, verder uitwerken van (GEO-)doelen en het toevoegen van een monitoringsprogramma.

NULMETING

In de grote bomen van Wittem leven d boomklever, boomkruiper en verschillende soorten spechten. In het aangren-

Middelste bonte spechten bij nestholte

AMBASSADEURSOORTEN

Groene specht
KWETSBAAR

Koekoek
KWETSBAAR

Geelgors

DROOMSOORTEN

Middelste bonte specht
GEVOELIG

Kortsnavelboomkruiper
GEVOELIG

VOGELSOORT

MIDDELSTE BONTE SPECHT EN KORTSNAVELBOOMKRUIPER

- Bos dunnen:
 - De meeste naaldbomen kappen.
 - Eiken laten staan, haagbeuk bijplanten en ruimte geven om uit te groeien.
- Ecologisch bosbeheer.
- Een gevarieerd eiken-haagbeukenbos met ruwe berk en hier en daar een naaldboom. Plaatselijk een rijke ondergroei kan zorgen voor een goede strooisellaag met als resultaat een verhoging van de bodemvruchtbaarheid. De bodemkwaliteit en ondergroei zijn niet direct van belang voor de middelste bonte specht, maar wel voor de bomen waar de soort op leeft en zorgen voor een hogere biodiversiteit.

GEELGORS

- Dichtbegroeide meidoorn en/of sleedoornhaag grenzend aan akkerland zorgt voor nestgelegenheid en dekking.
- Gefaseerd maaien van stroken gras en kruiden, en een strook ongemaaid laten overstaan.
- Winterveldjes: overhoekjes inzaaien met rogge. Bij voldoende voedsel begint het broedseizoen vroeg en heeft de geelgors vaak een 2e of zelfs 3e legsel.

BOOMLEEUWERIK

- Aanleg van een waste area, welke kan bestaan uit voorkeursbiotop van boomleeuwerik: kaalslagen met heide, berk en boerenwormkruid.

KOEKOEK

- Gevarieerde hagen met braam en meidoorn zorgen voor een rijke broedvogelbevolking van heggenmus, grasmus en winterkoning. Dit zijn belangrijke waardvogels voor de koekoek.
 - Voldoende voedsel: waardplanten voor nachtvlinders (hun harige rupsen zijn het belangrijkste voedsel voor de koekoek).
- > *De oorzaak van de afname van de koekoek is complex. Behoud van biodiversiteit in halfopen landschappen is op termijn de beste garantie voor het voortbestaan van deze soort in ons land.*

zende bos zelfs de zeldzame middelste bonte specht en de kortsnavelboomkruiper! Met gericht beheer is het mogelijk dat deze Rode Lijst-soorten zich op de golfbaan als broedvogel zullen vestigen. In de bomen leven mezensoorten; naast de bekende kool- en pimpelmees ook de staartmees en de glanskop, een typische soort voor oude gemengde bossen. Voor de zanglijster, zwartkop en tjiftjaf zijn de hoge bomen perfecte zangposten. De zwartkop en tjiftjaf

zoeken er hun voedsel en nestelen in de ondergroei. Op de green en de rough maakt de zanglijster zich nuttig met het verdelgen van slakken.

Waar het bos wordt afgewisseld door droge en vochtige open ruimtes voert de boompieper zijn zangvluchten uit. De droge ruigtes zelf zijn het leefgebied van de boomleeuwerik. Waar de golfbaan grenst aan het agrarisch

DE ZUID-LIMBURGSE GOLF- EN COUNTRYCLUB WITTEM

BEHEERADVIEZEN

cultuurlandschap klinkt de zang van de geelgors en de koekoek. Het halfopen landschap is ook het jachtgebied van de buizerd, die nestelt in oude kraaiennesten op de golfbaan. Andere grote roofvogels als de havik en zelfs de spectaculaire rode wouw jagen in het afwisselende Limburgse heuvelland en worden ook op en rond de golfbaan waargenomen.

Naast de indrukwekkende broedvogels, die kenmerkend zijn voor de heuvelbossen, leven op deze baan natuurlijk ook de vertrouwde witte kwikstaart en de boerenzwaluw. Vanuit de struwelen klinkt niet alleen de zang van algemene tuin- en parkvogels als de merel, roodborst, heggenmus en de winterkoning, maar ook de grasmus en de tuinfluiter.

BEHEERADVIEZEN

Omvorming naaldhout naar loofhout ten behoeve van de middelste bonte specht

De bestaande bospercelen geleidelijk omvormen naar een gevarieerd eiken-haagbeukenbos met ruwe berk en hier en daar een naaldboom. Deze omvorming heeft als effect dat er meer struweel en kruidenrijke bosbodems ontstaan. Het behoud van enkele oude lariksen kan de diversiteit ten goede komen.

Instandhouding oude bossen (en bomen)

Kenmerkend voor de oudere bospercelen is de aanwezigheid van dood hout. Staande dode bomen en liggend dood hout bieden onderdak aan vele soorten insecten en zijn daarmee een belangrijk foerageergebied voor ondermeer de kortsnavelboomkruiper. Daarnaast leveren oudere bomen vele nestgelegenheden in holtes en boomkronen. Waar mogelijk de dode loofbomen laten staan waarin groene spechten hun nest kunnen uithakken. Door middel van het ringen van dennebomen kan het aanbod aan dood hout worden vergroot.

Creëren openheid in bos (en bosranden) en mantel-zoom langs bosranden

Een geleidelijke overgang van kort gemaaid gras naar bos kan worden gecreëerd door een rand met hogere kruiden, overgaand in struweel en bos. Deze mantel-zoomvegetatie is voor veel vogelsoorten waardevol, zeker als daarmee

ook ruimte gecreëerd wordt voor besdragende soorten (vlierbes, lijsterbes, (dauw)braam). Open plekken zorgen voor diversiteit in het bos, in soortensamenstelling, temperatuur en vochtigheid. Waar het zonlicht de bosbodem bereikt, ontstaat nieuwe vegetatie. Er ontstaat gelaagdheid in het bos. De verschillende generaties bomen die hier kunnen groeien, bieden schuilplaatsen en nestgelegenheden.

Stimuleren kruiden- en bloemrijke ruigte

De lösshoudende bodems op Wittem bieden een mooie kans voor de ontwikkeling van bloemrijke ruigte. Mooi om te zien en waardevol voor insecten, (kleine) zoogdieren en vogels, zoals de geelgors.

Beheer en instandhouding van meidoornhagen

De meidoornhagen op het Gulpense deel van de golfbaan bieden een mooie afscheiding van het aangrenzende agrarische land. Dichtgroeïende meidoorn- en sleedoornhagen zijn hier gewenst. Voor vogels zoals de geelgors vormen ze een belangrijke plaats om te kunnen schuilen, broeden en foerageren.

Groene spechten

DE ZUID-LIMBURGSE GOLF- EN COUNTRYCLUB WITTEM

POTENTIEKAART

GOLFBAAN HET RIJK VAN NIJMEGEN

140 HA | 45 HOLES

BIOTOPEN Open water | Loofbos | Solitaire bomen | Struweel

DE BAAN IN HET LANDSCHAP

Golfbaan Het Rijk van Nijmegen is gelegen op geaccidenteerd terrein grenzend aan het Groesbeekse Bos. De hoogteverschillen tussen het laagste en hoogste gelegen deel bedraagt zo'n 25 meter. Het landschap is vrij open, maar wordt omzoomd door bosranden en beplantingen. Oude bomenlanen, uitdagende waste areas en verrassende blinde holes bepalen het karakter van de Groesbeekse kant van de baan. De hoogteverschillen bieden uitzichten tot aan Duitsland. De Nijmeegse kant is volgroeid en licht glooiend.

GEO-AMBITIES EN -DOELEN

Deze golfbaan heeft nog geen GEO-doelen gesteld. Het Rijk van Nijmegen is momenteel bezig om aan de hand van het Committed to Green-traject het GEO-certificaat te behalen.

NULMETING

Naast vertrouwde soorten als de roodborst, heggenmus, winterkoning en grasmus zijn de struiken rond de baan

ook leefgebied van de kneu, de braamsluiper en de prachtige goudvink. In de jonge bosbeplanting klinkt de gevarieerde zang van de tuinfluiter en de spotvogel. Inmiddels is de begroeiing alweer te oud voor de fitis, die hier voorheen wel nestelde.

De begroeiing heeft zich ontwikkeld tot een jong, open loofbos waar de bonte vliegenvanger en de gekraagde roodstaart broeden en de boompieper zijn baltsvluchten uitvoert. Met de boomklever, holenduif en grote bonte specht zijn ook de echte bosvogels vertegenwoordigd in de oudere bospercelen op de baan. In de naaldbospercelen nestelt waarschijnlijk het goudhaantje.

De Rode Lijst-soorten geelgors, veldleeuwerik en zomertortel zijn als broedvogel verdwenen van de golfbaan, maar worden nog wel in de omgeving waargenomen. De aantallen van deze soorten nemen snel af. Het is mogelijk het leefgebied te herstellen met goede inrichting en beheer om de soorten als broedvogel te kunnen laten terugkeren. Dat geldt ook voor de voormalige broedvogels torenvalk en waterhoen, die in Nederland ook in aantal afnemen.

De hoogteverschillen op het Rijk van Nijmegen bieden uitzichten tot aan Duitsland

AMBASSADEURSOORTEN

Boomklever

Witte kwikstaart

Buizerd

DROOMSOORTEN

Geelgors

Bosuil

VOGELSOORT

BEHEER

GEELGORS

- Dichtbegroeide meidoorn en/of sleedoornhaag grenzend aan akkerland zorgen voor nestgelegenheid en dekking.
- Onbehandelde stroken gras en kruiden.
- Winterveldjes: overhoekjes inzaaien met rogge.
- Bij voldoende voedsel begint het broedseizoen vroeg en heeft de geelgors een 2e of zelfs 3e legsel.
- Gefaseerd maaien van stroken gras en kruiden en een strook ongemaaid laten overstaan.

BOSUIL

- Gemengd bos en open landschap met verspreide boomgroepjes en hagen.
- De bosuil is een toppredator, die jaagt op alles dat kleiner is dan de uil zelf.
- Het leefgebied heeft bij voorkeur een rijke structuur met veel potentiële prooidieren, zoals muizen en zangvogels.
- Het nest wordt gemaakt in een boomholte, bij voorkeur in een eik. Waar boomholtes ontbreken, kunnen nestkasten worden opgehangen. De bosuil heeft, binnen een eenmaal gekozen territorium, geen vaste nestplaats. Bomen die met klimop begroeid zijn, hebben de voorkeur. Het blad biedt dekking aan de jongen die in de regel het nest vroeg verlaten.

BOOMKLEVER

- Volwassen open gemengd bos met staand dood hout (hazelaar, zomer- en wintereik)
- Hazelaar en beuk leveren voedsel buiten het broedseizoen.
- Nestkasten toepassen waar natuurlijke holtes ontbreken.

WITTE KWIKSTAART

- Behoud van bestaande nestplaatsen en foerageergebied.

BUIZERD

- Behoud van bestaande nestbomen en jachtgebied.

BEHEERADVIEZEN

Natuurontwikkeling op golf-luwe delen van het terrein

Het aanwijzen van gebruiksluwe delen van het terrein is van belang voor het toekomstige beheer en het behoud van biotopen voor vogels. Verruiging van het terrein zou kunnen worden toegelaten door sommige delen ongemoeid te laten. Er kan gekozen worden voor kleinschalige graanakkertjes of -randen. De vele zaden die deze vegetatie rijk is, hebben een grote aantrekkingskracht op tal van zangvogels, waaronder de geelgors. Deze soort kan ook profiteren van dichtbegroeide hagen.

Uitbreiden van bloemrijke rough

De golfbaan is een erg interessant foerageergebied voor de in het bos broedende vogels. Het terrein kan nog interessanter worden gemaakt door het inzaaien van delen van de rough met bloemrijke zadenmengsels. De bosuil zal dan profiteren van het toegenomen aanbod van muizen in deze gebieden.

Ontwikkelen natuurlijk struweel met besdragende struiken

Een deel van het struweel bestaat uit laag struweel met niet-inheemse soorten zoals de sneeuwbes. Het gefaseerd vervangen door inheems bloem- en besrijk struweel kan

GOLFBAAN HET RIJK VAN NIJMEGEN

BEHEERADVIEZEN

van grote betekenis zijn. Denk aan hazelaar, lijsterbes en Gelderse roos. Als er ruimte is voor extra vruchtdragende bomen is dat een mooie toevoeging. Denk aan wilde appel en wilde kers.

Nestkasten bosuil en spreeuwen

Met zoveel aantrekkelijk foerageergebied zou een bosuil zich thuis moeten voelen. Omdat een bosuil zijn nest bij voorkeur in boomholtes maakt en deze op de golfbaan beperkt voorhanden zijn, is het ophangen van drie of vier uilenkasten aan te bevelen.

Voor het aantrekken van spreeuwen kunnen groepen nestkasten worden geplaatst. De spreeuwen zijn mooie, levendige vogels die bovendien zeer nuttig zijn voor het wegvangen van emelten en engerlingen. Let bij het plaat-

sen van deze nestkasten op de invliegopening: deze kan het beste op het noordoosten zijn gericht, want de wind komt in Nederland vaak uit het zuidwesten.

Aanleg natuurlijke oevers met rijke moeras vegetatie

De bestaande waterpartijen hebben nu een harde grens tussen land en water. Er is weinig plek voor moerasvegetatie en watervogels zijn daarom schaars. Het creëren van flauwe oevers biedt een grote gelegenheid aan ontwikkeling van moerasvegetatie. Belangrijk is dat er geen volledige verlanding optreedt. Het opstellen van een meerjarenplan voor onderhoud van de waterpartijen, zodat er continue afwisseling is van open en meer begroeide waterdelen, is aan te raden.

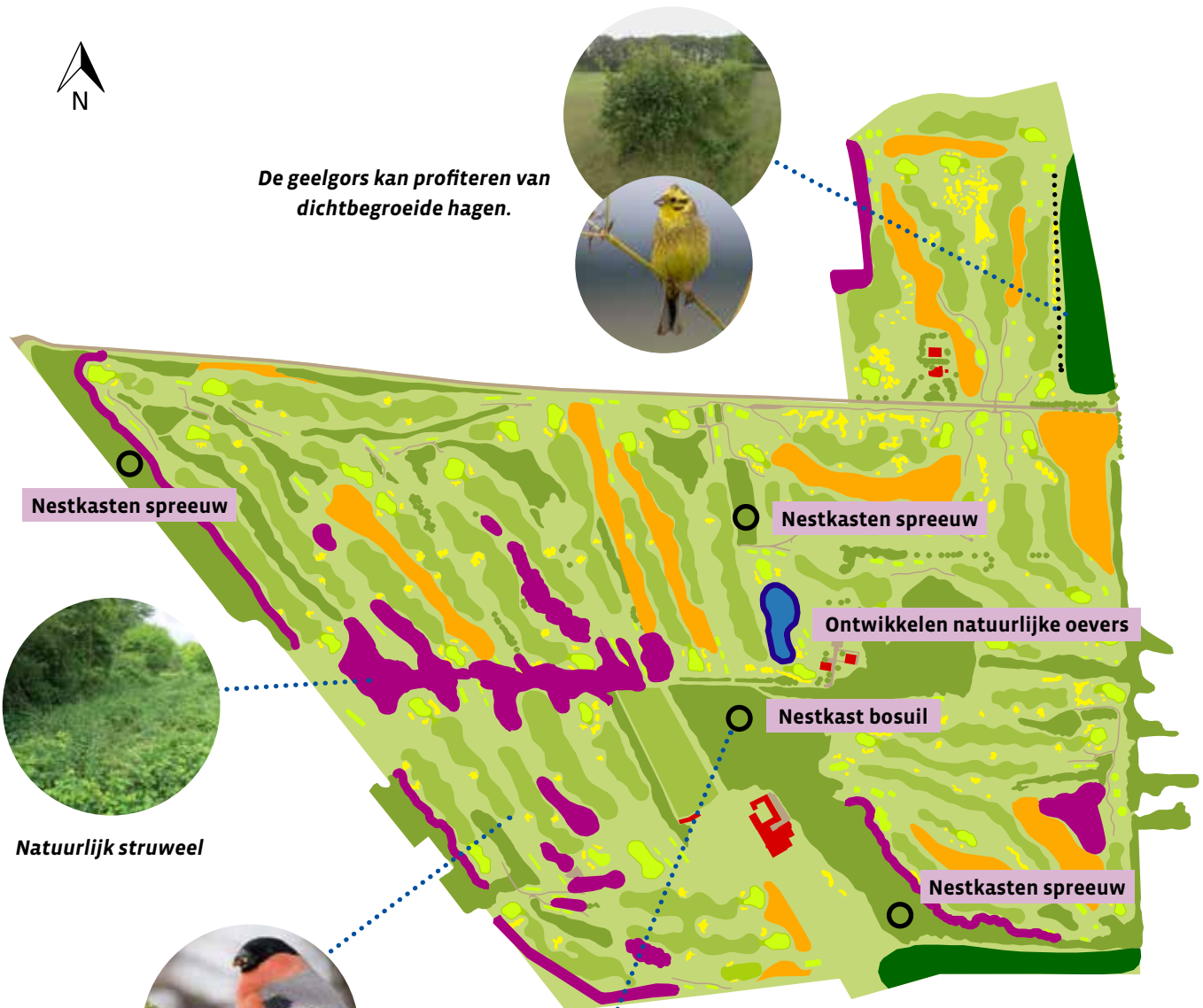

GOLFBAAN HET RIJK VAN NIJMEGEN

POTENTIEKAART

De geelgors kan profiteren van dichtbegroeide hagen.

Natuurlijk struweel

Goudvink

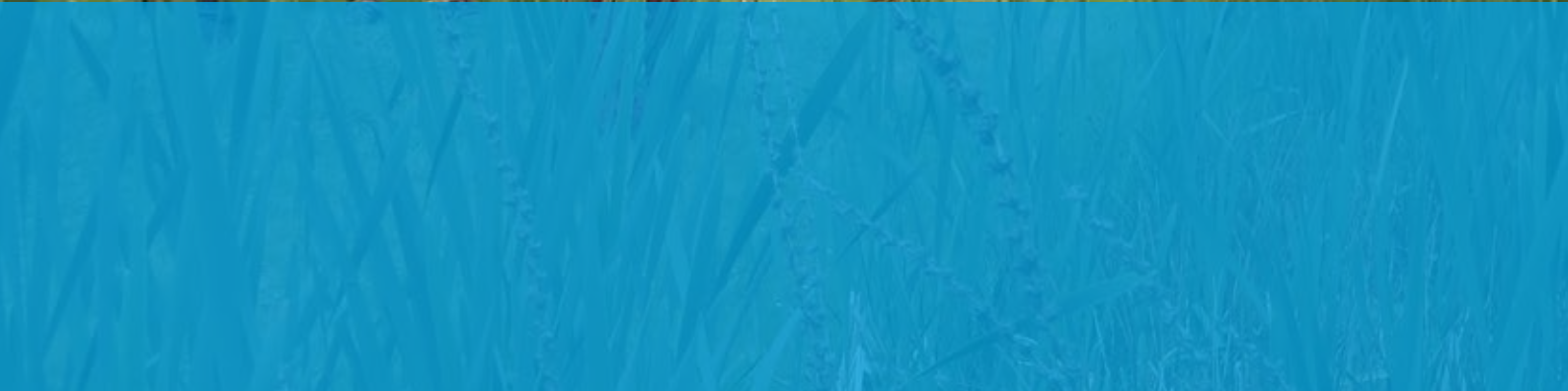

Bosuil

Legenda

- Natuurontwikkeling
- Uitbreiden bloemrijke rough
- Ontwikkelen natuurlijk struweel

**DE WEG NAAR
VOGELVRIENDELIJK
BAANBEHEER**

PLANMATIGE AANPAK

Het vogelvriendelijker maken van een baan is een proces en vereist een planmatige aanpak. Bij elke ingreep en onderhoud van de baan ontstaan kansen en kan men stil staan bij de beste keuze voor vogels.

Net als bij GEO gaat het bij Committed to Birds om een gemeenschappelijk belang: optimale bespeelbaarheid én een hoge natuurwaarde van de baan.

Een golfbaan bestaat uit verschillende landschapselementen. Kenmerkend zijn de vele overgangen, dit zijn doorgaans de meest soortenrijke delen van een landschap. Er bestaat bij vogels meestal niet een een-op-eenrelatie met één soort gewas, zoals dat bij vlinders het geval is. Het is juist de combinatie van landschapselementen die het voorkomen van vogels bepaalt.

De wijze waarop mensen het landschap inrichten, bepaalt welke soorten er kunnen voorkomen. Vogelbescherming in de 4 stappen van Committed to Birds:

1. Inventarisatie

Inventariseer de huidige situatie (nulmeting). Onderzoek welke vogelsoorten voorkomen en hoe deze soorten gebruik maken van de baan. Een gedegen inventarisatie geeft een goed en objectief inzicht in de actuele vogelrijkdom.

2. Visieontwikkeling

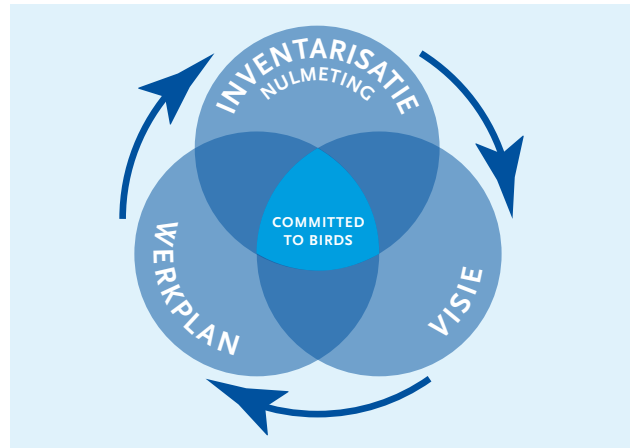
Wat wilt u bereiken? Veel vogelsoorten komen op de baan voor, zonder dat het van tevoren zo gepland was. Wat moet er gedaan worden om de huidige vogelsoorten te behouden? Welke soorten ontbreken en wat moet er gedaan worden om doelsoorten aan te trekken?

3. Werkplan en actieprogramma

Het werkplan is de basis voor de uitvoering. Hoe gaat u de in uw visie verwoorde doelen in de praktijk realiseren?

4. Evaluatie

Het is natuurlijk belangrijk om te weten of maatregelen zinvol zijn. Blijf daarom de vogelstand monitoren en pas eventueel de beschermingsmaatregelen aan. Het is bijzonder stimulerend als je met het verstrijken der jaren duidelijke verbeteringen ziet!

INVENTARISATIE

Start met het vastleggen van de uitgangssituatie. Daarbij zijn twee dingen van belang: welke vogels komen er voor en welke soorten biotopen zijn er op dit moment te onderscheiden.

De biotopen worden geïnventariseerd en in kaart gebracht op basis van vlakken met een min of meer homogene samenstelling of beheer. Voorbeelden zijn loofbos, bloemrijk grasland en rietoever. Daarnaast worden de vogelsoorten geïnventariseerd die gebruikmaken van het terrein om te foerageren of te broeden. Hiervoor zijn diverse methoden denkbaar. Van belang is dat de gekozen methode voldoende informatie oplevert én goed kan worden herhaald. Dit stelt u in de toekomst in staat gegevens met elkaar te vergelijken en ontwikkelingen te monitoren. De meest voor de hand liggende methode is de Broedvogelmonitoring, zoals die door Sovon wordt toegepast. Een broedvogelonderzoek vraagt wel om een goede vogelkennis (herkenning op zicht en geluid). Lokale vogelwerkgroepen zijn vaak bereid om aan zo'n inventarisatie bij te dragen of kennis te delen.

Vooraf

- Maak een planning voor bezoek aan het terrein. Ga uit van ten minste 4 à 5 bezoeken.
- Stem voor het bezoek af met de betrokkenen op de golfbaan (zoals greenkeeping).
- Zorg voor geschikte kaarten om waarnemingen op in te tekenen.

PLANMATIGE AANPAK

- Inventariseer volgens de richtlijnen van de handleiding en stem dit ook af wanneer er meerdere personen betrokken zijn.

In het veld

- Werk het bezoekschema volledig af.
- Zorg voor een aantal bezoeken tijdens zonsopgang, deze zijn essentieel in zangvogelrijke gebieden zoals een golfbaan.
- Zorg ook voor een aantal bezoeken op andere momenten (late ochtend) om bijvoorbeeld roofvogels waar te nemen.
- Werk het gebied systematisch door.
- Noteer waarnemingen die op broeden of territorium duiden met afkortingen en symbolen op een veldkaart.
- Documenteer waarnemingen van zeer zeldzame broedvogels.

Verwerking gegevens

- Zet de veldwaarnemingen over op soortenkaarten of in een digitale kaart (GIS).
- Eventueel kunnen territoriumkaarten worden opgesteld.
- Maak een soortenlijst met aantallen.
-

VISIEONTWIKKELING

In de tweede fase formuleert de golfclub zelf een duidelijke visie met daarin de te realiseren doelen en ambities. Voor het opstellen van doelen en ambities kan gebruik worden gemaakt van kennis en informatie over andere, vergelijkbare landschapstypen en golfbanen. Per leefgebied kan worden vastgesteld welke vogelsoorten hier beoogd worden in de toekomst. We kijken hier nadrukkelijk naar de soorten die bij de inventarisatie naar voren zijn gekomen als bijzondere of beschermde soort. Soorten

PLANMATIGE AANPAK

die gekoesterd of geholpen moeten worden. Men kan hierbij kiezen voor de benadering die de Committed to Birds pilot heeft toegepast, namelijk het gebruik van ambassadeur- en droomsoorten. Op dit moment vertalen we de wenselijke soorten naar biotopen die hierbij passen. Iedere soort stelt eigen eisen aan zijn biotoop. Zijn er kruidenrijke graslanden nodig of juist dichte struwelen? Daarbij moet er aandacht zijn voor de grootte van het leefgebied en de beschikbaarheid van biotopen in de nabije omgeving. Voor de pilotbanen is dezelfde methodiek toegepast en deze worden hier dan ook als voorbeeld gepresenteerd.

WERKPLAN EN ACTIEPROGRAMMA

Na afronding van de tweede fase, de visieontwikkeling, weet de golfclub wat de huidige situatie is (inventarisatie) en welke doelen in de komende jaren moeten worden gerealiseerd (visie). Dan is het moment aangebroken om een werkplan te maken, waarmee de doelen gestructureerd en planmatig tot uitvoer kunnen worden gebracht.

We maken hierbij onderscheid in aanpassingen op het regulier beheer en omvormingsmaatregelen, die daarna in het beheer opgenomen moeten worden.

Aanpassing van regulier beheer

Een deel van de doelen kan worden gerealiseerd door aanpassingen van het maaibeheer. Een dergelijke maatregel hoeft geen extra kosten met zich mee te brengen en kan soms zelfs een besparing opleveren.

Omvormingsmaatregelen

Andere doelen zijn moeilijker te realiseren en vragen om omvormingsmaatregelen. Denk hierbij aan intensieve verschralling of ingrepen in het landschap. Maar ook aan een oeverwaluwand, een nestpaal voor een ooievaar of andere broedgelegenheid. Voor deze doelen is vaak een aanvullend werkplan en budget nodig om ze te realiseren.

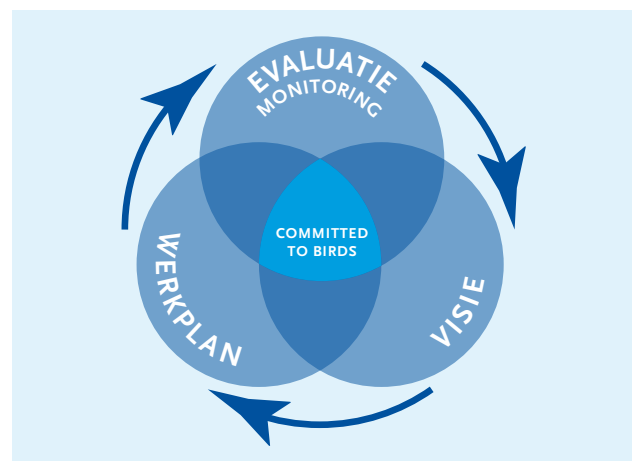
Of het nu gaat om een aanpassing op regulier beheer of een omvormingsmaatregel: houd voor ogen welke doelen erbij horen en communiceer hierover duidelijk. Geef dus per maatregel aan welke soort profiteert van de actie. Dit voorkomt dat de maatregel een doel op zichzelf wordt.

EVALUATIE

Maken de vogels die we op het oog hadden ook daadwerkelijk gebruik van de golfbaan? Moeten we op onderdelen aanpassingen doen of moeten we ons doel bijstellen? Dat zijn vragen waar we in de evaluatie antwoord op willen hebben. Door de inventarisatie – zoals deze beschreven is in fase 1 – met regelmaat te herhalen, kan worden beoordeeld of de maatregelen het gewenste effect opleveren. Een jaarlijkse evaluatie is niet noodzakelijk, maar levert wel de beste vergelijkingscijfers op. Bij een monitoringscyclus van drie jaar is er het risico dat er in een afwijkend jaar wordt geïnventariseerd waardoor er geen correct beeld ontstaat van de situatie.

Stappen die van belang zijn bij de evaluatie:

- Inventariseer.
- Controleer de doelen op behaald resultaat.
- Beoordeel de uitgevoerde maatregelen op meer of minder succesvol.
- Beoordeel het budget op haalbaarheid.
- Pas de plannen aan.

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

VOEDSEL, VEILIGHEID EN VOORTPLANTING

Wanneer een plan gemaakt wordt voor één specifieke vogelsoort, dan gaat het in essentie om het toepassen van de drie V's: Voedsel, Veiligheid en Voortplanting.

Voedsel

- Wat eet een vogel het jaar rond? Veel vogels hebben in verschillende seizoenen een ander menu. Merels bijvoorbeeld eten veel fruit en bessen in het winterhalfjaar, maar voornamelijk regenwormen en andere ongewervelde dieren in het zomerhalfjaar.
- Wat eten de jongen? Veel zangvogels, ook de zaadeters, voeren hun jonge met eiwitrijke insectenlarven. Zijn er voldoende waardplanten voor die insecten aanwezig?
- Is het voedsel bereikbaar voor de soorten? Ligt het binnen vliegafstand van het nest of de vaste verblijfplaats. Koolmezen bijvoorbeeld zoeken het meeste voedsel in een straal van 30 meter rond de nestplaats, boerenzwaluwen jagen tot 350 meter van het nest en grote soorten vliegen nog weer verder.

Veiligheid en rust

- Welke vorm van veiligheid en rust wenst de doelsoort? Voor huismussen is een dichte haag of begroeide schutting voldoende, voor veel roofvogels is rust rond het nest essentieel.
- Worden de beschermingsmaatregelen gedaan op plaatsen waar regelmatig verstoring plaatsvindt door mensen? Met name in de broedtijd zijn vogels gevoelig voor verstoring. Het kan dan goed zijn om een rustgebied aan te wijzen.
- Is er voldoende dekking, bijvoorbeeld dichte struiken, waarin vogels kunnen slapen of wegvluchten?

Voortplanting

- Niet elke soort is eenvoudig te bedienen met een simpel nestkastje, zoals een koolmees. Veel vogels bouwen een eigen nest. Welke bomen of struiken bieden de beste nestplaats voor de doelsoort? Of is de vogel misschien afhankelijk van nesten van andere vogels, zoals roof-

vogels en de ransuil die vaak gebruikmaken van oude kraaiennesten.

- Bevindt de nestgelegenheid zich in het juiste leefgebied van deze soort?

Elke soort heeft zijn eigen voorkeuren. Met deze 3 V's in gedachten en rekening houdend met de kansen voor soorten of soortgroepen kunt u vaak al een hele verbetering maken.

Door te variëren (de 4e V) kunt u de baan inrichten voor verschillende soorten. Wanneer een plan wordt gemaakt voor het ontwikkelen van een bepaald biotoop, dan gaat het in essentie om het scheppen van de voorwaarden waarin dat biotoop tot ontwikkeling kan komen.

EXOTEN EN VOGELOVERLAST

Overal ter wereld hebben mensen zich omringd met planten en dieren die men mooi of nuttig vindt. Veel van deze soorten zijn - bewust of onbewust - vrijgelaten. Sommige kunnen zich in vrijheid succesvol voortplanten. Ook op golfbanen komen we een groot aantal niet-inheemse soorten tegen, de zogenaamde 'exoten'. De meest algemene golfbaanvogel exoten zijn nijlgans en fazant. De aanwezigheid van exoten leidt soms tot discussie. Zolang er geen zorgen zijn over concurrentie met inheemse soorten is er geen noodzaak om exoten te bestrijden. Op grond van artikel 67 van de Flora- en faunawet mag de stand van sommige soorten, zoals de verwilderde duif, in sommige gevallen worden beperkt. Bijvoorbeeld in het belang van de

De nijlgans, een zogenaamde exoot in Nederland

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

volksgezondheid, de veiligheid van het luchtverkeer of ter voorkoming van belangrijke schade aan landbouwgewassen. Dit zal op golfbanen zelden voorkomen. Ook is er een Biodiversiteitsverdrag dat, sinds oktober 1995, bestrijding van verdringende exoten voorschrijft. Bovendien kan de instandhoudingseis van de EU-Habitatrichtlijn tot bestrijdingsverplichtingen leiden.

Een voorbeeld van een plantexoot die regelmatig bestreden wordt op golfbanen is de Amerikaanse vogelkers. Onder deze uitheemse struiken willen geen andere planten groeien en men noemt de vogelkers dan ook wel 'bospest'. Beheerders doen al vele decennia pogingen om deze soort uit te roeien, maar blijvend resultaat geeft dit veelal niet. De oorzaak is dat de bestrijding niet altijd consequent wordt volgehouden of dat er in nabijgelegen gebieden geen bestrijding plaatsvindt. Zaadverspreiding, door vogels of vossen, vanuit deze gebieden is dan vroeg of laat onvermijdelijk. Regionaal kunnen goede resultaten geboekt worden, indien de bestrijding maar terreindekend is en gedurende enige jaren consequent wordt volgehouden.

Soms zorgen enkele inheemse vogelsoorten, zoals ganzen en meeuwen, voor overlast op golfbanen. Deze wilde vogels vallen in Nederland onder de bescherming van de Flora- en Faunawet en mogen niet bejaagd of verjaagd

worden. Bij grootschalige overlast kan in samenwerking met de gemeente en een plaatselijke Vogelwerkgroep een actieplan opgesteld worden om de overlast aan te pakken.

GEBOUWEN EN OMGEVING

GROEN DAK

Groene daken bieden een enorm potentieel aan ruimte. Als deze ruimte goed wordt benut, heeft dat veel voordelen voor vogels én mensen. De waarde als leefgebied voor vogels varieert per seizoen en hangt mede af van de aard van de begroeiing. Bepalend voor de rijkdom van het bodemleven zijn vooral de diepte en samenstelling van het substraat, de grootte van het dakoppervlak en de ouderdom van de begroeiing. In het algemeen is een groot dak met variabele substraatdiepte en begroeiing in een climaxstadium voor vogels het meest aantrekkelijk. Behalve voor de biodiversiteit bieden groene daken ook veel andere voordelen voor de leefbaarheid van mensen: waterberging, warmte-isolatie en opvang van CO₂.

De opbouw van groene daken kent een vast principe: op de bestaande dakbedekking komt een laag van watervaste dakbedekking. Anders dan de standaarddakbedekking is deze laag bestand tegen een wat grotere belasting. Op de

Groen dak, met sedum en broedende scholekster

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

watervaste dakbedekking komt worteldoek. Vervolgens komt een laag voor wateropvang, de drainagelaag. Deze is tegenwoordig vaak van kunststof, maar kan ook bestaan uit poreus gesteente zoals lava of geëxpandeerde kleikorrels. Om verstopping van de drainagelaag te voorkomen, komt er een filtervlies overheen. Als bovenste laag tot slot komt het substraat, de grond waar de beplanting in groeit. De kosten voor de aanleg van een groen dak zijn sterk afhankelijk van de lokale situatie. Zoals elke vorm van dakbedekking heeft ook een groen dak onderhoud nodig. Het is een mythe dat een groen dak onderhoudsvrij is. Bij een goed aangelegd dak volstaat een jaarlijkse controle en het daaruit voortkomende noodzakelijk onderhoud. In het algemeen geldt dat een groen dak langer mee gaat dan een conventioneel dak, omdat het waterwerende dakbedekkingsmateriaal niet wordt blootgesteld aan UV-straling. Met groene daken kan oneindig worden gevarieerd.

NESTSTENEN

Een gewone muur komt tot leven met een ingemetselde neststeen. Het woord zegt het eigenlijk al: een neststeen is een nestkast om in te metselen. Er bestaan diverse modellen voor allerlei vogelsoorten. Neststenen leveren een essentiële bijdrage aan het voortbestaan van sommige vogels, met name de gierzwaluw, maar ook roodstaarten en huismussen maken gebruik van neststenen. Ze laten zich moeiteloos inpassen in nieuwbouw zonder concessies te doen aan het ontwerp en de kwaliteit van het bouwwerk. Neststenen bieden vogels een broedplaats. Voor vrijwel alle soorten holenbroeders die gebruik maken van gebouwen bestaan neststenen. Het meest gangbaar is een neststeen voor gierzwaluwen.

Neststenen zijn er vanaf 20 euro per stuk. Modellen voor grotere vogelsoorten zijn duurder. Neststenen zijn meestal gemaakt van houtbeton of plantvezelbeton. Ze kunnen zonder extra bewerking worden ingemetseld en gaan net zo lang mee als het gebouw waarin ze bevestigd zijn. Neststenen zijn nuttig als ook de omgeving voldoet aan de biotoopeisen van een bepaalde soort.

Gierzwaluw

Neststenen voor gierzwaluwen worden soms eerst bezet door een andere soort, bijvoorbeeld de huismus of de

Een neststeen

spreeuw. Dat is geen probleem. Gierzwaluwen hebben doorgaans veel moeite met het ontdekken van nieuwe nestruimte. De aanwezigheid van andere vogels kan gierzwaluwen de weg wijzen. Wanneer een neststeen eenmaal bezet is door gierzwaluwen, wordt deze doorgaans jaren achter elkaar gebruikt. Plaats de neststenen voor gierzwaluwen bij voorkeur in groepjes met de vliegopening op het noorden of oosten. Minstens tweeënhalve meter boven de grond, bij voorkeur hoger. Zorg voor een vrije aanvliegroute, en plaats geen obstakels – zoals vlaggenmasten of bomen – voor de neststenen van gierzwaluwen.

Huismus

Er bestaan ook neststenen voor huismussen, deze worden net als de neststenen voor de gierzwaluw ingemetseld in de muur van een gebouw. De door huismussen meest gebruikte nestplaats is onder de dakpannen. De ruimte onder dakpannen wordt tegenwoordig standaard afgesloten met vogelschroot. Een vogelvide is een nestruimte voor huismussen onder de dakpannen ter vervanging van het vogelschroot dat sinds 1993 wordt toegepast. De vogelvide heeft dezelfde functie als vogelschroot maar biedt tevens nestruimte aan huismussen. Een vogelvide kan ook bij bestaande bouw, achteraf, worden toegepast. Het vergt geen onderhoud en hoeft nooit te worden schoongemaakt.

De vogelvide moet bij voorkeur over de hele breedte van het gebouw worden gelegd. De huismus is een kolonievogel die gebaat is bij het leven in grote groepen. Huismus-

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

De hier afgebeelde Vogelvide® is een artificiele nestruimte voor huismussen onder dakpannen

sen bezetten doorgaans jaren achtereen hetzelfde nest en slapen er ook bij strenge kou. De Vogelvide is universeel toepasbaar op tengels of het dakbeschot en kan worden toegepast bij elk model dakpan, maar een bolle pannen bieden de mussen een grotere nestruimte dan meer platte modellen.

NESTEN VOOR ZWALUWEN

De boerenzwaluw vliegt boven vrijwel elke golfbaan. Totaal niet schuw voor mensen bouwt de zwaluw het nest doorgaans in gebouwen, zoals in een schuilhut voor spelers op de baan of een werkschuur van de greenkeeper. Het nest is gemaakt van modder en steunt op een balk of spijker. De huiszwaluw, die op sommige golfbanen ook voorkomt, bouwt het nest aan de buitenzijde van gebouwen onder de daklijst.

De zwaluwen vangen grote hoeveelheden muggen. Het is van wezenlijk belang dat de zwaluwen in de directe omgeving van de nestplaats modder kunnen verzamelen voor hun nestbouw, bijvoorbeeld in een ondiepe plas. Creëer eventueel zelf zo'n plaats door wat emmers leem of zandleem te storten en dit nat te houden tot de zwaluwen klaar zijn met hun nest. Kies hiervoor een open plek met ruime aanvliegroute, zonder dichte vegetatie. Men kan zwaluwen wel lokken met kunstnesten. Het wijst

de vogels op een geschikte nestplaats, maar doorgaans bouwen de zwaluwen er zelf een nest naast. Huiszwaluwen nestelen in kolonies, boerenzwaluwen nestelen solitair. Niet iedereen is gecharmeerd van nesten aan de gevel. Met een huiszwaluwtil kan zwaluwonderdak worden verschaft: eenvoudig gezegd gaat het om een dak op een paal. Onder witgeschilderde, overstekende daklijsten bouwen huiszwaluwen zelf hun nest of kiezen ze een van de reeds geplaatste kunstnesten.

Een huiszwaluwtil

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

HALFVERHARDING

In open ruimtes hoeft verharding in feite alleen te worden toegepast op plaatsen waar veel verkeer komt. Waar het gebruik minder intensief is, zoals parkeerplaatsen, kan halfverharding worden gebruikt. De openingen tussen de stenen biedt ruimte aan zogenaamde tredvegetatie, planten die tolerant zijn voor betreding of hierdoor zelfs harder gaan groeien. Voorbeelden zijn straatgras, weegbree, gewoon varkensgras en liggend vetmuur. Waar nog minder gelopen of gereden wordt, groeien planten als herders-tasje, vogelmuur, paarse dovenetel en klein kruiskruid. De planten zorgen voor zaden en insecten die weer dienen als voedsel voor vogels. Veel soorten vogels profiteren van een ruime aanwezigheid van inheemse planten. Halfverharding biedt ook legio voordelen voor mensen: een prettige groene aanblik, geluiddemping en een betere waterafvoer.

Halfverharding kost niet meer dan traditionele bestrating. Er bestaan verschillende modellen halfopen tegels waar tussen planten kunnen groeien, van kunststof en van beton. In beide gevallen groeit de vegetatie tussen de tegels door. Tredvegetatie zal zichzelf onderhouden. De halfopen bestrating wordt gelegd op een fundering van steenslag met daarop een onderlaag van teelaarde vermengd met kleikorrels of leemhoudend zand en turf.

Overdadige begroeiing kan desgewenst worden beperkt door het gebruik van schraal zand als vulling tussen de stenen. De vegetatie ontwikkelt zich vanzelf maar kan met inzaaien worden bevorderd. Op verkeer-intensieve plaatsen blijft de begroeiing kort, op minder intensief gebruikte stukken groeien de planten hoger. Als dit onwenselijk is kan men periodiek maaien of borstelen.

GROENE GEVEL

Verticaal groen wordt in Nederland nog weinig toegepast. Dat is jammer, want groene gevels leggen nauwelijks beslag op het grondgebruik, maar brengen wél heel veel groene ruimte in bebouwde omgeving. Het ziet er geweldig uit en de voordelen voor vogels zijn groot!

Het nut voor vogels hangt af van de soort muurbegroeiing. In het algemeen zijn groene gevels het meest interessant

voor vogels als de begroeiing aan een paar voorwaarden voldoet:

- voldoende stevig om een nest te dragen;
- voldoende dekking door het blad of een wirwar van takken;
- voedsel in de vorm van bessen in het najaar;
- bloemen die in insecten aantrekken in het voorjaar.

Een groene muur kan dienen als slaapplek voor bijvoorbeeld een groep huismussen of spreeuwen. Soorten als de merel en de Turkse tortel vinden er nestgelegenheid en groene gevels bieden voedsel aan bijna alle soorten stadsvogels. De grootste winst wordt behaald door voldoende variatie aan plantensoorten. Groene gevels geven het 'clubhuis' een 'zachtere' aanblik en dempen geluid. Groen helpt ook bij een betere landschappelijke inpassing van gebouwen. Tussen de muur en het blad bevindt zich een laag stilstaande, isolerende lucht. Ook reduceren groene muren in belangrijke mate afkoeling door de wind. Groenblijvende klimplanten werken sterk isolerend.

Het type begroeiing bepaalt in belangrijke mate de kosten voor aanleg en onderhoud. Verder is, zoals bij al het groen op de golfbaan, regelmatig onderhoud gewenst. Bij een muur met zelfhechtende klimplanten of houtige gewassen volstaat een jaarlijkse snoeibeurt. Klimplanten langs

Een groene gevel

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

leidraden of een klimrek vergen nog minder onderhoud. Bij meer technische voorzieningen, zoals een modulair muursysteem, is het onderhoud intensiever. Controle en verzorging moeten dan meerdere malen per jaar plaatsvinden.

Of een gewenste beplanting te realiseren is, hangt af van beschikbare ruimte en type muur. Zelfhechtende klimplanten, houtige gewassen en klimplanten langs een klimrek (trellis) of langs leidraden zijn voor vrijwel alle muren geschikt. Dit soort groene gevels zijn voor vogels het meest interessant, vergen weinig onderhoud en gaan doorgaans even lang mee als de muur waarlangs ze groeien. Houd bij de keuze van planten verder ook rekening met de grondsoort en de hoeveelheid zonlicht. Bij meer technische voorzieningen dient men tijdens het ontwerp al rekening te houden met de aanpassingen die nodig zijn om de begroeiing langs de muur in stand te houden. Een trellis voor klimplanten kan het best minimaal 6 cm van de muur worden geplaatst. Dit geeft voldoende ruimte en steun voor vogelnesten én volop groeiruimte voor de planten.

DE HOLE

FAIRWAY, GREEN EN TEE

Algemeen wordt aangenomen dat voor een fraaie en goed bespeelbare baan het beste diverse grassoorten gemengd kunnen worden gebruikt, omdat niet een grassoort ideaal is. De eigenschappen van de verschillende grassen vullen

elkaar aan, zodat de invloeden van gebruik, hitte, vocht en ziektes goed worden afgevangen. Over het algemeen wordt voor een golfgazoon een mengsel gebruikt met struisgrassen en roodzwenkgrassen, maar ook veldbeemdgras en raaigras voor de afslag en de green. Door niet te vaak water te geven, zullen de grassen die het best groeien onder de lokale omstandigheden zich het best ontwikkelen tot een stevig golfgazoon. Bij schraalgraslandbeheer op de rough, kan men gebruikmaken van wilde peen: het is de waardplant van een sluipwesp die predeert op emelten. Het beheer van natuurgrasvelden komt uitgebreid aan bod in het programma Committed to Green.

BUNKERS EN WASTE AREAS

Het zal sommigen misschien verbazen dat ook de bunker een natuurwaarde kan vertegenwoordigen. Op Golfbaan Het Rijk van Nijmegen en de Oosterhoutse Golf Club heeft men de bunker benut voor natuurkwaliteit. De verantwoordelijk greenkeeper van de Oosterhoutse vertelt: “Het gebied rondom de bunkers in de rough van hole 12 en het aangrenzende gedeelte in de richting van de geluidswal bestaat uit zeer onvruchtbare grond. Diverse pogingen om het gebied te beplanten en te verfraaien zijn op niets uitgelopen. In ons streven om zoveel mogelijk de oorspronkelijke natuurlijke begroeiing terug te brengen hebben wij in overleg met onze adviseurs, Heem (beplanting) en Frank Pont (baanarchitect), besloten om het gebied terug te brengen tot een zandverstuiving met heidegroei. De

Voorbeeld van waste areas op hole 6 van de Sandr-IJus van De Heelsumse.

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

bunkers zullen daarbij verdwijnen. Er ontstaat daardoor een nieuw element in de baan, de zogenaamde waste area en tegelijkertijd wordt het aanzien van de baan verfraaid met een oorspronkelijke zandverstuiving met verspreide heideplanten. Om dezelfde redenen wordt het met heidemaaisel ingezaaide gebied bij hole 3 ook van stuifzand voorzien, waardoor deze GUR (ground under repair) ook een waste area wordt.”

Overigens dient uit de waste area gewoon gespeeld te worden, behalve als je je bal onspeelbaar verklaart. In tegenstelling tot in een bunker mag je in een waste area je club gewoon grounden.

Dit wordt o.a. toegepast op de Oosterhoutse Golfclub en op Golfbaan Het Rijk van Nijmegen.

ROUGH

VERSCHRALING EN EEN BLOEMRIJKE ROUGH

In het Verenigd Koninkrijk bedacht men hiervoor de term pictorial meadows. Het komt erop neer dat men weinig gebruikte ruimtes verandert in een aantrekkelijk ‘schil-derachtig’, onderhoudsarm en vogelvriendelijk gebied. De rough en de ruigte daaromheen zijn daarvoor geschikt, maar ook overhoekjes en ongebruikte terreindelen die bijvoorbeeld in afwachting zijn van een nieuwe functie. Bloem- en kruidrijke roughs kunnen voorzien in voedsel voor allerlei zaad- en insectenetende zangvogels. Denk aan de geelgors, putter, kneu en grasmus. Hoe groter de variatie soorten planten en bloemen, hoe aantrekkelijker deze is voor insecten, andere dieren én vogels. Kies voor vogelvriendelijke begroeiing, bij voorkeur inheemse soorten. Bepaal die keuze op basis van het floradistrict en gewenst eindbeeld, op een golfbaan bij voorkeur een laagblijvende kruidachtige vegetatie.

Verwijder voor de aanleg eerst de andere gewassen, zoals gazongrassen en de bovenste laag grond. Door het afplaggen van de, in de meeste gevallen bemeste en vruchtbare, bovenste laag grond treedt er zogenaamde verschraling op. Hierdoor neemt de concurrentiepositie van grassoorten af en krijgen bloemrijke planten meer kans. Het omvormen van grasland naar bloem- en kruidrijke

velden is een lang proces met verschillende stadia van begroeiing. Het afplaggen kan hier versnelling inbrengen. Vanuit duurzaamheid, kosten en beheer, maar vooral ook uit vogelbelang, is het wenselijk de grond níet te verrijken met kunstmest.

Zaai de berm bij voorkeur in de zomer in. De soorten die laat in het jaar bloeien en doorgaans langzaam groeien, krijgen zo kans zich te ontwikkelen, omdat ze niet overwoekerd worden door snelgroeiende voorjaarsbloemen. De snelgroeiende soorten komen dan in het eerste voorjaar na de winter op.

Goed aangelegde, vogelvriendelijke begroeiing is onderhoudsarm en kan extensief beheerd worden. Eén maaibeurt per jaar volstaat, laat in het jaar wanneer de bloemen zaad hebben gezet en dit op de bodem is gevallen. Dit is goed voor op de grond foeragerende vogelsoorten, zoals geelgors en vink. Er kan ook heel vroeg in het voorjaar worden gemaaid, eind februari, begin maart. Dan profiteren soorten die voedsel zoeken op de staande planten, bijvoorbeeld de putter en de kneu. Vaker in het jaar maaien leidt onherroepelijk tot een ander beeld met overdadige groei van grassen, distels en brandnetels. Maai bij voorkeur hoog boven de grond en voer het maaisel af. Met een uitgekiende keuze aan soorten planten en bloemen ontstaat een zeer lang bloeiseizoen. Sommige vegetatiesoorten, de ‘pioniersoorten’, zullen na een aantal jaren uit het bloemenbeeld verdwijnen. Dit geldt bijvoorbeeld voor klaprozen.

BEGRAZING

Op sommige golfbanen wordt een schaapskudde ingezet om de baan te begrazen en zo de vegetatie kort te houden. Vanaf het moment dat gestart wordt met begrazing verandert de begroeiing. Vee gaat meer geleidelijk en meer natuurlijk te werk dan machines. Het zorgt voor meer variatie in de begroeiing van het gebied, waardoor het aantrekkelijker wordt voor meer soorten vogels, vlinders en andere dieren. Ook hebben de grazers door betreding en door de mest die zij laten vallen invloed op de variatie in het gebied. De kudde moet worden gehouden in de gebieden die aan de beurt zijn voor begrazing. Uit zichzelf trekken schapen veel sneller naar een ander gebied dan nodig

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

voor beheer. Om een verandering in gang te zetten, kan drukbegrazing worden toegepast. Drukbegrazing is een manier om een bodem sterk te verschromen zonder dat de top laag verwijderd wordt. Uit zichzelf grazen vijf schapen op ongeveer tien hectare. Door veel dieren op een relatief klein oppervlak in te scharen (door middel van een raster of draad), grazen ze ook de minder geliefde delen van de begroeiing weg. Na drukbegrazing kan reguliere begrazing deze gevarieerde begroeiing in stand houden.

Dit wordt o.a. toegepast op de Kennemer Golf & Country Club

WATERPARTIJEN

Nederland is een waterland, dat zien we ook op golfbanen. Waterpartijen als ornament of als hindernis zijn vaak karakteristiek voor het baanbeeld. Het creatief omgaan met water maakt de omgeving gevarieerder en daardoor aantrekkelijker voor mensen en voor allerlei planten en dieren. Een natuurlijke oever heeft geen harde beschouwing. Vrij eroderende oevers zijn niet altijd toepasbaar, maar op plaatsen met weinig golfslag zeker de moeite waard voor natuurwaarde en natuurbeleving, voor vogels en mensen. Een rijke oeverbegroeiing is een compleet ecosysteem. Planten dragen bij aan een betere waterkwaliteit

doordat ze stikstof en fosfor opnemen. Daardoor verbetert de leefomgeving voor weer andere planten en dieren. Veel dieren leven op de rand van land en water, zoals amfibieën, libellen en veel kleine ongewervelde dieren. Op hun beurt zijn ook zij weer een belangrijke voedselbron voor vogels. De begroeiing biedt volop dekking en, afhankelijk van de schaal en locatie, beschutte nestplaatsen voor soorten als de meerkoet, fuut, wilde eend, waterhoen en de kleine karekiet. Zwaluwen en kwikstaarten zoeken voedsel langs de rietkraag en slapen in het najaar op de stengels.

Karakteristieke oeverplanten met verschillende bloeidata zijn onder meer dotterbloem (april mei), gele lis (mei/juli), kattenstaart (juni/september) en watermunt (juli tot in de herfst). De beplanting van een goede natuurlijke oever houdt zichzelf in stand. Door natuurlijke successie kan opslag ontstaan van wilg of els. Als dit ongewenst is, worden deze bij het maaionderhoud verwijderd. Verlanding van het water kan worden tegengegaan door periodiek, maar zeker niet jaarlijks, te baggeren. Het talud heeft bij voorkeur een hellingspercentage van meer dan 1:3 en waar mogelijk 1:20. Zo ontstaat voldoende ondiep water, wat voor veel dieren aantrekkelijk is.

Na aanleg van natuurlijke oevers verschijnen meestal als

Natuurlijk begroeide oever op Golf & Country Club Wittem

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

eerste de meerkoet en verschillende soorten eenden. Als de oever voldoende is begroeid, kan men ook soorten verwachten als de waterhoen en de kleine karekiet, waarna andere moerasvogels zich zullen vestigen afhankelijk van de grootte van de oever en de successie van de begroeiing.

Een natuurlijke oever vergt wel enig onderhoud, onder meer om de rietvegetatie enigszins in toom te houden. Daarvoor zal twee keer per drie jaar gemaaid moeten worden. Bij elke maaibeurt blijft steeds een deel van het oude riet staan, zodat er een permanente afwisseling is van oud en nieuw riet. Een weloverwogen beheerplan kan bij het onderhoud goede diensten bewijzen.

MANTEL EN ZOOM

Op de meeste golfbanen staan grote bomen. Oude bomen hebben allure en maken de golfbaan tot een prettige groene omgeving. De overgang tussen het bosgebied rond de fairway bestaat op de meeste banen alleen uit een rough. Waar de ruimte het toelaat, kan worden gekozen voor een zogeheten mantel- en zoomvegetatie: een zachte overgang van bos naar open gebied.

In het ideale geval is de overgang tussen bos en open gebied geleidelijk. Het lage gras van de rough gaat over in een zone met hogere meerjarige kruiden, de zogenaamde zoomvegetatie. Vanuit deze zoom volgt opnieuw een geleidelijke overgang naar een brede zone van struiken, de mantelvegetatie, die uiteindelijk aansluit op de hoge bomen. Goed ontwikkelde, geleidelijke bosranden bezitten de grootste soortenrijkdom aan dieren en planten van het hele bosgebied, omdat zij zowel de soorten van het bos als het open terrein bevatten. Daarbij leven veel ongewervelde dieren (bijvoorbeeld vlinders) in bosranden.

Op banen met genoeg ruimte is een breedte van 20 tot 30 meter nodig voor een gevarieerde bosrand, die trapsgewijs overgaat van een mantel via een zoomvegetatie naar de rough en de fairway. Vooral aan de zonnige zuidzijde is veel ruimte nodig. Hier is vanwege de hoge lichtinval een groter aantal soorten planten en dieren te verwachten evenals een betere ontwikkeling van de struiklaag. Als deze ruimte aan de zuidzijde beschikbaar is, kunnen inhammen

worden gemaakt. De bosrand oogt dan gevarieerder en heeft altijd luwe hoeken, wat voor veel insecten aantrekkelijk is. Aan de noordzijde is minder ruimte nodig; een smalle strook van circa 5 tot 10 meter is voldoende.

De grote struiken en kleine boompjes in de mantel kunnen eens in de paar jaar worden gesnoeid of eens in 8 tot 25 jaar worden afgezet of zelfs gekapt. In de zoom wordt periodiek, bijvoorbeeld eens per jaar, gemaaid en het maaisel wordt afgevoerd. Men kan ook kiezen voor een wilder beeld, waarbij eens in de maximaal vijf jaar wordt gemaaid.

BESDRAGENDE STRUIKEN EN HAGEN

Hagen bieden veel vogelsoorten alles wat ze nodig hebben: nestgelegenheid, voedsel en veiligheid. Dergelijke begroeiing draagt dan ook sterk bij aan de vogelrijkdom. Typische vogels zijn hier de winterkoning en de heggenmus; in de winter zoekt ook de groenling de hagen op, vooral daar waar rozenbottels te vinden zijn.

Hagen zijn met verschillende struiksoorten aan te leggen. Denk ook aan een afwisseling van groenblijvende en bladverliezende struiken. De bloemen van bloeiende struiken trekken in het voorjaar insecten en dat weten de meeste vogelsoorten te waarderen. Ook besdragende struiken zijn voor veel vogels interessant en vormen in herfst en winter een voorname, vitaminerijke voedselbron. Hagen zijn voorts van belang als nest- en schuilplaats. Als onder de struiken niet gewied en gemaaid wordt, profiteren ook grondbroedende en -foeragerende soorten als de roodborst ervan.

GEBIEDSEIGEN BOMEN

Voor veel vogels zijn bomen onmisbare elementen in hun leefgebied. Ze vinden er nestgelegenheid, voedsel en veiligheid. Afhankelijk van de soort en de ouderdom van de boom worden bepaalde soorten aangetrokken. Zo zijn zeer jonge bomen in trek bij de putter en de tuinfluiter terwijl de groenling en de zwartkop juist wat oudere bomen prefereren. Dankzij bomen hebben zich ook veel bosvogels op en rond golfbanen kunnen vestigen. De merel, koolmees en pimpelmees zijn de bekendste vertegenwoordigers.

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

Maar ook het voorkomen van bijvoorbeeld de houtduif en de grote bonte specht wordt in hoge mate bepaald door de aanwezigheid van voldoende uitgegroeide bomen. Op oudere banen waar oude bomen het beeld bepalen, zien we bosvogels als de boomkruiper en de tjiftjaf.

Probeer de hoeveelheid exotische beplanting zoveel mogelijk te beperken. Kies bij herinrichting voor het verwijderen van de exotische soorten en vervang ze door inheemse bomen en struiken. De reden daarvoor is dat inheemse soorten veel beter benut kunnen worden door inheemse (micro)fauna. Niet voor niets blijft het blad van uitheemse bomen veel langer onverteerd liggen en broeden in inheemse bomen veel meer vogelsoorten.

BOOM- EN STRUKSOORTEN

Elke soort boom of struik heeft een natuurlijke waarde. Toch zijn er enkele soorten die bij vogels meer in trek zijn dan andere. Hier een overzicht van diverse soorten bomen en struiken en hun betekenis voor vogels. Streef altijd naar voldoende schaalgrootte en variatie in soorten, leeftijd en hoogte.

DOOD HOUT

Dode bomen vormen een leefgebied op zich. Alle soorten spechten, boomklever, boomkruiper en verschillende soorten mezen vinden er voedsel én broedgelegenheid. Wanneer de situatie het toelaat, verdient het aanbeveling om dode bomen te laten staan en om dood hout te laten liggen. Wanneer dit niet wenselijk is, kan men dood hout en snoeihout verzamelen in een takkenril.

TAKKENRIL

Een takkenril is een 'wal' van opgestapelde takken, meestal bij elkaar gehouden door palen. Een goed aangelegde ril is in zichzelf een compleet ecosysteem en mede daarom zeer aan te bevelen. Een takkenril is bovendien eenvoudig te realiseren en goedkoop in aanleg en onderhoud. Een takkenril biedt alles wat vooral kleinere vogels zich kunnen wensen: voedsel, schuil- en nestgelegenheid. Behalve voor vogels is een takkenril ook voor veel andere dieren een welkom leefgebied. Denk aan amfibieën en reptielen als de kleine watersalamander en de ringslang,

kleine zoogdieren als egels en muizen en vele soorten insecten waaronder vlinders. Een takkenril laat zich goed en flexibel in het landschap inpassen en kan ook dienen als afscheiding tussen delen van het golfterrein. Bij het onderhoud wordt snoeihout meestal versnipperd en afgevoerd. Begin met een aantal grote takken en stammen of stobben. Zo houdt de wal zijn vorm en blijft hij enigszins open. Zolang de ril regelmatig wordt opgehoogd, blijft deze bestaan. Anders zal een takkenril op den duur volledig worden overwoekerd en vergaan (als een langwerpige composthoop). Leg geen hout van zieke bomen op de ril om de verspreiding van boomziektes te voorkomen. Er zijn verschillende ideeën over de aanleg van een takkenril. Al deze variaties hebben hun waarde. Een vrij gesloten ril ontstaat wanneer men deze laat overgroeien met kruidachtige gewassen en braam. Maar men kan juist ook voor een meer open ril kiezen. Er is veel mogelijk.

MUIZENRUITER

Een muizenruiter dient als winteronderkomen voor muizen. Uilen en andere muizenetende vogelsoorten, zoals de torenvalk en de buizerd, hebben al snel in de gaten dat hier een hapje te halen valt. Vooral tijdens strenge winters met sneeuw biedt de muizenruiter uilen en roofvogels een grotere kans om te overleven.

De muizenruiter kan geplaatst worden op een erf, niet te ver verwijderd van broedplaatsen van de steen- en kerkuil. Idealiter bestaat een muizenruiter uit zes stokken. Deponeer op de bodem een dikke laag stro, strooi daarop

Een muizenruiter

EEN LEIDRAAD VOOR VOGELVRIENDELIJK BAANBEHEER

Oeverwaluwand

een laag graan en leg daar vervolgens weer stro overheen. Daarbovenop stapelt u een ruime hoeveelheid takken. Het is belangrijk dat er tijdens de winter regelmatig graan in de muizenruiter gestrooid wordt, zodat de muizen voldoende te eten hebben. Op die manier hebben ook de uilen en roofvogels tijdens de wintermaanden geen honger.

OEVERZWALUWAND

Een oeverwaluwand biedt nestgelegenheid aan een kolonie oeverwaluilen. Dat is bijzonder welkom, want veel natuurlijke nestgelegenheid voor deze oeverbroeders is in ons land verloren gegaan. De vogels graven zelf hun nestgang in zandige oevers. Sommige wanden zijn voorzien van pijpen, die jaarlijks voor aanvang van het broedseizoen met zand worden gevuld. De kosten van een oeverwaluwand zijn onder meer afhankelijk van het formaat en de locatie. Daarnaast vergt een wand jaarlijks onderhoud. Zo moet de voorgevel vrij blijven van struikopslag om een vrije aanvliegroute te garanderen. In het najaar worden de gebruikte nestgangen leeggehaald met een haak aan een stok. Na de vorstperiode, maar uiterlijk begin maart, worden de gangen opnieuw opgevuld met vers zand.

De grond van de oeverwaluwand bestaat bij voorkeur uit lemig zand. Landbouwfolie op 10 cm onder de bovengrond houdt de grond droog en voorkomt dat de wand stuk vriest. Een oeverwaluwand met een goede constructie en regelmatig onderhoud gaat tientallen jaren mee. Met de aanleg van een oeverwaluwand kan worden voorkomen dat oeverwaluilen op ongewenste plekken, bijvoorbeeld bouwplaatsen of zanddepots, een

kolonie vestigen. Kies de beste standplaats door rekening te houden met de aanwezigheid van water en mensen. Oeverwaluilen broeden graag direct aan het water. Op drukke plekken waar veel mensen komen, kan makkelijk verstoring optreden. Ook vandalisme kan een probleem zijn.

Dit wordt o.a. toegepast op Golfcentrum De Batouwe.

IJSVOGELWAND

Ijsvogelwand in aarden wal van 1 meter hoog boven de waterlijn en 2 meter diep. Zandige aarde tussen enkele boomstammen. Meer informatie vindt u in de ijsvogelhandleiding van Landschap Noord-Holland (zie de literatuurlijst)

INSTELLEN VAN VOGELRUSTGEBIEDEN

Vogels en golfers maken samen gebruik van de golfbaan. Dat gaat prima samen. In sommige periodes kunnen vogels zeer gevoelig zijn voor verstoring. In het voorjaar bijvoorbeeld, wanneer vogels broeden en tegelijk de spelintensiteit op de baan toeneemt. Het kan in zulke gevallen zinvol zijn om een bepaald deel van de baan uit te roepen tot vogelrustgebied. Een plaats waar mensen, tijdelijk, even niet mogen komen. Dit kan effectief zijn rond een bosje waar bijvoorbeeld een sperwer nestelt of rond de plek waar schuwe grondbroeders, zoals de nachtzwaluw, hun nestplaats hebben. In de winter kan een vogelrustgebied worden ingesteld bij een bosje met een slaapplaats van ransuilen. Met een goede uitleg blijkt zo'n rustgebied bijna nooit tot bezwaren te leiden.

Vogelrustgebied op De Goyer

VOORBEELDEN ACTIVITEITEN EN COMMUNICATIE

COMMUNICATIE: VAN INTERN NAAR EXTERN

Zorg binnen uw club of baan dat iemand zich bezighoudt met communicatie. Vanuit het bestuur of management moet daarvoor commitment zijn. Start eerst voor een communicatiestructuur intern om vervolgens de externe communicatie in te zetten.

De inhoud (content) van een website, nieuwsbrief etc. is heel belangrijk. Een website vol oud nieuws verliest aandacht. U kunt van uw website veel informatie halen: welke artikelen worden gelezen en hoe vaak door niet-leden en leden.

Beeld zegt meer dan woorden. Zorg voor mooie foto's en beeldmateriaal. Zorg dat alle promotiemateriaal heel is en goed functioneert.

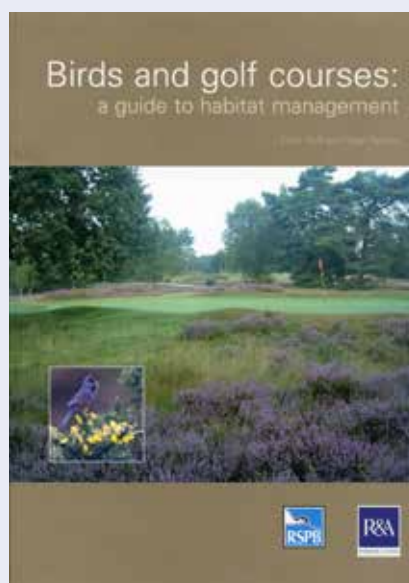
Steeds meer mensen maken gebruik van Twitter, Facebook, LinkedIn of andere vormen van social media. Op deze wijze kunnen gasten direct reageren, het zorgt ervoor dat leden, volgers en relaties contact met u kunnen maken waardoor er meer interactie ontstaat. Over de manier van communiceren met de leden over flora en fauna en vogels in het bijzonder, hoe potentiële golfers te benaderen, hoe om te gaan met de pers en hoe free publicity te genereren, worden hieronder een aantal praktijkvoorbeelden getoond. Door de communicatie hoog op de agenda te hebben staan, zal het beleid door de leden breed worden gedragen.

Golfclub Zeegersloot EEN TWEDE HUIS OP DE GOLFBAAN

De actie een 'Tweede-huis-op-de-golfbaan' op Golfclub Zeegersloot leidde binnen een paar weken tot de aanschaf van honderd vogelhuisjes. Die werden in het vroege voorjaar tijdens een speciale bijeenkomst door de leden met een huisnummer worden 'gepimp't' en opgehangen in de bomen op de golfbaan.

> www.golfclubzeegersloot.nl

BIRDS AND GOLF COURSES: A GUIDE TO HABITAT MANAGEMENT

Deze Engelstalige uitgave biedt beheerders van golfbanen praktische richtlijnen voor wat ze kunnen doen om vogelpopulaties te ondersteunen en te laten groeien. Het boek geeft inzicht in eenvoudig en effectief beheer van alle ruimtes buiten fairway en greens die hierin een rol spelen. De leidraad is tevens een rijke inspiratiebron voor baanarchitecten. ISBN No.978 1 905601 19 6

VOORBEELDEN ACTIVITEITEN EN COMMUNICATIE

Kennemer Golf & Country Club

SPERWERGRASMUS GESPOT TIJDENS VOGEL WANDELING KLM OPEN

Tijdens een speciale vogelwandeling 'Golfers love birdies' op het drukbezochte KLM Open 2014 zijn er bijzondere vogels gespot op de Kennemer. Tijdens deze excursie met gidsen van Vogelbescherming Nederland kregen deelnemers achtergrondinformatie over vogelvriendelijk baanbeheer. De meest onverwachte vogelsoort was een jong exemplaar van de Sperwergrasmus. Een uniek moment voor alle deelnemers en voor de Kennemer zelf. >www.kennemer.nl

Drie golfbanen in Den Haag

RONDGANG MET NATUURORGANISATIES

Drie golfbanen, te weten Golfclub Ockenburg, Koninklijke Haagsche Golf & Country club en Golf Duinzicht, zijn bezocht met als doel verschillende natuur- en milieuorganisaties op de hoogte te brengen van de ontwikkeling van Duurzaam!Golf in Nederland.

De Gelpenberg

KINDEREN LEREN – EDUCATIEF INITIATIEF

Ademloos kijken leerlingen van een basisschool in Aalden toe hoe drie ooievaarsjongen geringd worden op de golfbaan van De Gelpenberg. Het enige geluid dat af en toe te horen valt is een langgerekte 'oohhhh', van pure verwondering. De kinderen komen in september terug om kennis te komen maken met de golfsport d.m.v. een clinic die hen wordt aangeboden.'

VOORBEELDEN ACTIVITEITEN EN COMMUNICATIE

ONTSTAAN VAN BIRD WATCHING DAY

Na twee vogeltellingen op mijn home course De Hilversumsche Golf Club in 1998 en '99, vond ik het vanaf 2000 tijd worden voor tellingen op alle golfbanen in Nederland. Op zaterdag 25 april 2015 vindt via de NGF alweer de 16e voorjaars-telling plaats in het kader van de Nationale Golf Course Bird Watching Day.

Ruim 100 clubs hebben inmiddels – met veel enthousiasme – deelgenomen! Het is geen competitie tussen de clubs, meer een manier om de soortenrijkdom bij de clubs door de jaren te volgen. Deze is uiteraard verschillend per club. Bird Watching Day heeft al geleid tot een verbeterd beheer teneinde de vogelstand per club te optimaliseren en heeft een enorme positieve bijdrage geleverd aan Committed to Birds. (A.P. van de Water)

WWW.BIRDWATCHINGDAY.NL

De site www.birdwatchingday.nl is door de NGF ontwikkeld in samenwerking met Vogelbescherming Nederland. Op deze site vindt u teltips, veelgestelde vragen (FAQ), contactgegevens, informatie over diverse vogels, de tellijst en de mogelijkheid uw waarnemingen in te voeren. Promotiemateriaal, posters en postcards, om dit initiatief onder de aandacht te brengen aan de clubleden, wordt per post meegestuurd naar alle golfclubs/banen. De digitale promotiebanners die te gebruiken is door de clubs op hun eigen website of nieuwsbrief wordt via de mail verstuurd.

Ter promotie op de club kan er een intekenlijst in de hal worden opgehangen, de tellers na afloop van de ochtendwandeling een ontbijt aan te bieden, een verslag met mooi beeldmateriaal op de website, prikbord, nieuwsbrief en social media verspreiden.

VOORBEELDEN ACTIVITEITEN EN COMMUNICATIE

Edese Golfclub

HET JAAR VAN DE SPREEUW START OP DE EDESE

Het startsein voor het Jaar van de spreeuw werd gegeven op de Edese Golf Club. Voor deze gelegenheid kregen zij ook een camerakast voor de spreeuw. Daarnaast gaat Sovon wekelijks alle 58 spreeuwenkasten op de Edese controleren, met hulp van haar leden. Met deze samenwerking wordt wederom het 'groene' karakter van de golfsport zichtbaar. >
www.edesegolfclub.nl

AD 30 | Rotterdam-Oost

Natuurrijkdom verrast

Biologen zien zeldzame planten en dieren bij golfbaan

NIEUWERKERK/CAPELLE A/D IJSSEL | Twaalf veldbiologen trokken de afgelopen maanden zes keer over Golfbaan Hitland. Hun bevindingen zijn spectaculair. Dit deel van het recreatiegebied heeft een verrassend rijke natuur.

PETER SCHILTHUIZEN

Algemeen Dagblad

'VERRASSEND RIJKE NATUUR'

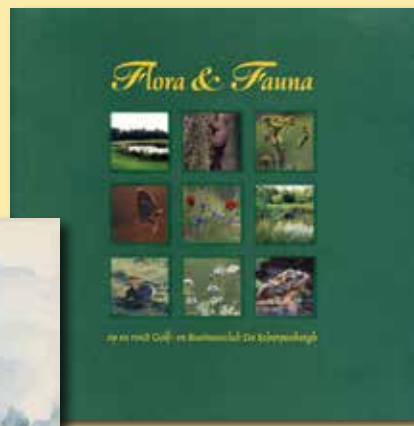
Wandelaars wisten het al: rond de Golfbaan Hitland is veel te beleven voor wie van dieren en planten houdt. Veldbiologen hebben dit nu bevestigd. Twaalf veldbiologen trokken de afgelopen maanden zes keer over Golfbaan Hitland. Hun bevindingen zijn spectaculair. Dit deel van het recreatiegebied heeft een verrassend rijke natuur.

VOORBEELDEN ACTIVITEITEN EN COMMUNICATIE

NATUURPOSTERS

Bijzonder enthousiaste reacties ontvangt de Edese Golf Club op de naturafbeeldingen die op de baan staan en die door iedereen ook zijn te downloaden van de website. <http://www.edesegolf.nl/?gasten&posters>

FLORA EN FAUNA BOEKEN VAN GOLFBANEN EN -CLUBS

Breng bij leden en gasten de natuur op de golfbaan onder de aandacht door middel van het uitgeven van een flora en fauna boekje.

VOORBEELDEN ACTIVITEITEN EN COMMUNICATIE

BIRDIE GUIDE EDESE GOLF CLUB

Het baanboekje is een boekje waarin de belangrijkste gegevens over de te spelen holes zijn opgenomen, zodanig dat het aan de golfers informatie biedt over de baan. Voeg de natuur hieraan toe en je hebt een waardevol communicatiemiddel over flora en fauna op de baan.

SAMENWERKEN MET BUURORGANISATIES

Golfvereniging Leeuwenbergh werkt al een paar jaar samen met SOVON en met de Haagse Vogelbescherming (HVB). Sedert 2014 heeft Leeuwenbergh een eigen SOVON-code voor het Broedvogel Monitor Project (BMP) waar de leden de inventarisaties voor doen. Ook nu doen drie leden mee aan het vogelwachter-programma. De contactpersoon met SOVON adviseert over maatregelen die gunstig zijn voor de vogels/vogelsoorten. “Wij betrekken vogelhuisjes bij de HVB en de contactpersoon met SOVON heeft voor een koolmees-kastje met camera gezorgd. Na wat software-problemen is er nu beeld en moeten we alleen nog via de automatiseringscommissie de link naar de website maken.”

VOORBEELDEN ACTIVITEITEN EN COMMUNICATIE

Birdies, Bobby en Joost

Joost Luiten verkeert in goed gezelschap als het gaat om topgolfers die zich verbinden met het belangrijke onderwerp vogels op golfbanen. Niemand minder dan Bobby Jones heeft rond 1920 al over het onderwerp gepubliceerd. Jones maakte toen deel uit van de Golf Club Bird Sanctuary Committee. Het oorspronkelijke boekwerkje *Golf Clubs as Bird Sanctuaries*, van 64 pagina's, is zeer zeldzaam.
> www.golferslovebirdies.com

GOLFMARKT

In GolfMarkt #5 werd aandacht besteed aan Golfers Love Birdies.

Leeuwarder Golfclub De Groene Ster GEO BUREN- EN BUITENLUI-DAG

In 2014 organiseerde de Leeuwarder Golfclub De Groene Ster een GEO-burendag. Zij zijn trots op het behalen van het GEO-certificaat en vinden dat: 'alle burens van onze baan delen met ons een prachtig stuk natuur.' Ze hebben met deze burendag kennis gemaakt met de burens, hen laten zien waar ze mee bezig zijn en kennis laten maken met het golfspel. In de ochtend werd een 9-holes Texas Scramble met GEO-gerelateerde vragen gespeeld. In de middag kwamen de burens op visite. Zij kregen een uitleg over GEO en een beeldpresentatie over de baan voorgeschoteld, waarbij de vergelijkende foto's van 20 jaar geleden en heden een goed idee gaven over wat er in die jaren is ontstaan. Daarna onthulde voorzitter Ben Ruijs buiten onder het overstek van het clubhuis een prachtig informatiebord met eigen foto's van leden en de hoofdgreenkeeper.

VOORBEELDEN ACTIVITEITEN EN COMMUNICATIE

Golfclub Ockenburgh FÊTE DE LA NATURE

Golfbaan Ockenburgh heeft in 2014 meegedaan aan de eerste editie van Fête de la Nature. Dit evenement heeft mensen op een verrassende en bijzondere manier de natuur laten beleven en op die manier het draagvlak voor natuur te vergroten. Buiten ontspannen en bewegen heeft de natuur daarnaast een positief effect op de gezondheid van iedereen. >www.ockenburgh.nl

NIEUWSBRIEF EN CLUBBLAD GOLFCLUB ZEEWOLDE

Beter genaamd als 'prikbord' stukjes, omdat de nieuwsberichten voorheen in het clubhuis op het prikbord kwamen te hangen. Dat prikbord is vervangen door een grote magneetwand, dus daar hangen ze ook. Ook worden ze geplaatst op de websitepagina van de Natuur&Milieu-commissie, en er staat de eerste 4 weken een link op de home page (onder "nieuws") naar die pagina. De stukjes zijn nooit langer dan één A4-tje, niet teveel tekst, niet te droog, wel een beetje educatief, en vooral met een aantal foto's. Gewoonlijk over één specifiek onderwerp, meestal een dier, vooral vogels want 'daar hebben we er best veel van op Zeewolde'. Er wordt geprobeerd iets actueels als onderwerp te kiezen, en in te haken op de "jaar van ..." acties als dat relevant is. In 2014, het jaar van de spreeuw, zijn er 15 spreuwenkasten op de baan opgehangen. Verder is er ook een clubblad, dat 3x per jaar verschijnt. Dat gaat meestal wat dieper in op een bepaald GEO-aspect, dus ook wel eens over niet-flora/fauna.

DE OPBOUW VAN EEN GOLFBAAN

Een golfbaan kan bestaan uit 9 holes – of een veelvoud daarvan. Over het algemeen zijn de golfbanen in Nederland 9, 18 of 27 holes lang, met enkele uitschieters naar 45 holes. De lengte van een hole kan variëren van ongeveer 120 meter tot 580 meter.

De oppervlakte per golfbaan varieert dan ook van ca. 25 hectare voor een 9 holes golfbaan, tot ca. 85 hectare voor een 27 holes golfbaan.

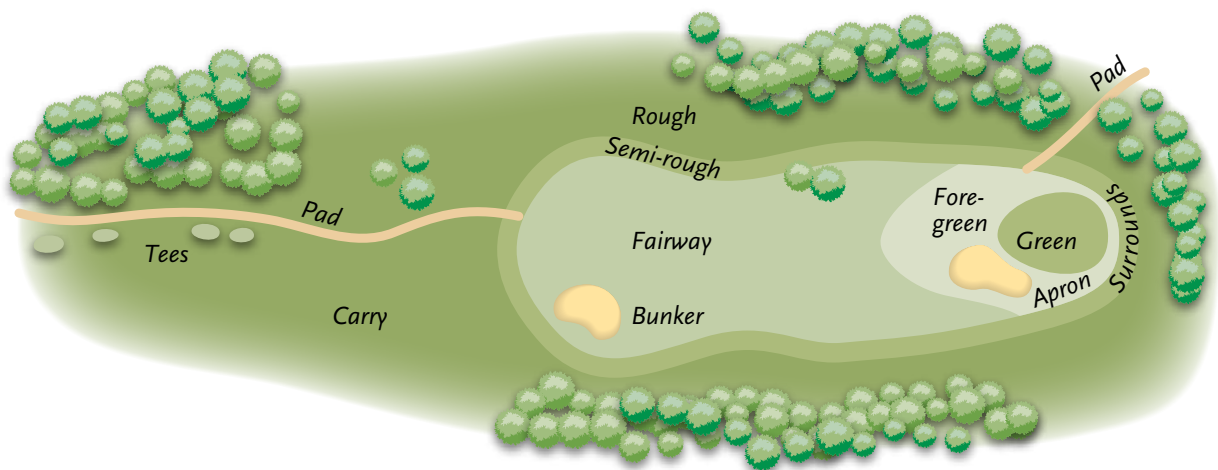
Het spel begint op elke hole op de afslagplaats (de tee). Vervolgens is er een kortgemaaid stuk gras (de fairway), met aan weerszijden de rough. Hier is het gras hoger of helemaal niet gemaaid en vaak staan er kruiden, bomen en struiken. Deze spelen vaak een belangrijke rol in het spel.

Delen van de rough die kwetsbaar zijn of waar jonge aanplant staat, zijn meestal verboden terrein (GUR).

Op de meeste banen komt water voor. Dit dient als hinderenis in het spel. Als de bal in het water komt, dan kan het spel wel worden voortgezet, maar moeten er strafslagen worden geteld.

Andere hindernissen zijn de bunkers: kuilen met zand waaruit het voor de gemiddelde speler lastig is om er uit te slaan.

Op de green is het gras zeer kort gemaaid. Het is het meest kwetsbare onderdeel van de baan.

LITERATUUR EN LINKS

ORGANISATIES

Vogelbescherming Nederland

www.vogelbescherming.nl

Koninklijke Nederlandse Golf Federatie

www.ngf.nl

R&A

<http://golfcoursemanagement.randa.org/>

Golf Environment Organization

www.golfenvironment.org

ISEAL Alliance

www.isealalliance.org

Fete de la nature

www.fetedelanature.nl

Birdwatching day

www.birdwatchingday.nl

BAANBEHEER

Broedvogel inventarisatie Sovon

Handleiding BMP als pdf om te downloaden

Webtekst BMP methodiek - met klikbare links

www.sovon.nl/nl/bmp

Ijsvogelhandleiding

www.landschapnoordholland.nl/sites/default/files/download/diensten/ijsvogelhandleiding.pdf

Informatieplein

www.ngfinformatieplein.nl (inlog nodig)

Project Duurzaam Beheer

HERKENNINGS/DETERMINATIE GIDSEN

Vogelherkenningskaart van Nederland

Zakgids vogels van Nederland

ANWB Vogelgids van Europa

Allemaal verkrijgbaar via www.vogelbeschermingshop.nl

DVD

DVD Vogels van Nederland

Verkrijgbaar via www.vogelbeschermingshop.nl

JEUGD

Spot de vogel

Vogelgids voor kids

Beide verkrijgbaar via www.vogelbeschermingshop.nl

DIVERSEN

Handboek Vogels Kijken

www.bol.com/nl/p/handboek-vogels-kijken/1001004006823194/

Praktijkboek vogelfotografie

Vogels op de kaart

Natuur is om de hoek

Diervriendelijk tuinieren

Dudeljo

Vogelzang

Allemaal verkrijgbaar via www.vogelbeschermingshop.nl

UITGAVE

Vogels en Golfbanen (2015) is een uitgave van de Koninklijke Nederlandse Golf Federatie en Vogelbescherming Nederland

AAN DEZE UITGAVE WERKTEN MEE:

Michiel van den Bergh (projectleider/redacteur)

Joris Slooten NGF

Monique Madsen NGF

Jan Kees van der Velden NGF (voorwoord)

Daniella Demont NGF (correctie)

Jip Louwe Kooijmans Vogelbescherming Nederland

Lars Soerink Vogelbescherming Nederland (eindredactie)

Stijn Smulders Vogelbescherming Nederland

Guido Hamelink NLadviseurs (kaartjes en redactie)

Sander Kristalijn NLadviseurs (kaartjes en redactie)

Ronald Buiting Buiting Advies (redactie)

SOVON

MET DANK AAN:

Alexander de Vries, Frans Kind, Henk Jenner, Jan Huibers, Jan van Dijk (Golfcentrum De Batouwe)

Rob Duvergé, Corrie van Hilten, Wim Cath (Leeuwarder Golfclub De Groene Ster)

Jan Willem Hoving, Aad Moolenburgh, Bart IJssel de Schepper (Kennemer Golf & Country Club)

Arijan van Alpen, Paul Jansen, Dirk Kerklaan, Annet Hoyngs (Oosterhoutse Golf Club)

Ed Eelman, Reynier de Graaff (Golfbaan De Texelse)

Bart Groutars, Paul Fuchs (De Zuid Limburgse Golf- en Countryclub Wittem)

Freek Snel en Gerhard Teunissen (Golfbaan Het Rijk van Nijmegen)

ILLUSTRATIES

Elwin van der Kolk, Bennekom

VORMGEVING

Paul Roos, Delft

FOTO'S

Wij danken alle fotografen hartelijk voor het belangeloos ter beschikking stellen van hun werk.

Arijan van Alphen – p40 en 43 (bloemen)

Jouke Altenburg – p6 (ooievaar), p21 (ooievaar)

Michiel van den Bergh – omslag, p2 (scholekster), p22, p25, p26, p27 (bergeenden), p28, p30 (torenvalken nestkast), p31 (oeverzwaluwwand, twee landschappen), p32-33 (veenland-schap), p36 (blauwborst, scholeksternest), p37 (beplan-ting), p42 (koolmezenest), p43 (overbegroeiing). P44-45 (heuvellandschap), p49 (koekoek, waterpartij). P53 (hagen, struweel), p65 (baanrenovatie), p72 (Birdwatchingday Ken-ner)

Gerard de Cock – p31 (ijsvogel), p42 (sperwers)

Ed Eelman – p27 (fuut)

Jacob Garvelink – p49 (geelgors), p53 (goudvink)

Johannes de Haan – p4 (landschap)

Jan Huibers - p30 (ransuil),

Freek Kamst – p23 (boomleeuwerik)

James Lidster – p31 (zomertortel), p52 (buizerd)

Jip Louwe Kooijmans – p24

Birdphoto.nl/ Jankees Schwiebbe – p23 (nachttegaal, rood-borsttapuit, nachtzwaluw), p27 (huiszwaluw, oeverzwa-luw), p31 (kerkuil, steenuil), p34 (zwarte sterns), p37 (snor), p43 (bonte vliegenvanger, gekraagde roodstaart), p46 (specht), p48 (specht), p53 (geelgors, boomklever, bosuil), p49 (boomklever).

Roy Slaterus – p37 (ransuil, huiszwaluw)

Koen Suyk – p38-39 (zandlandschap)